

Hikmet Yurdu, Yıl: 5, C: 5, Sayı: 10, Temmuz – Aralık 2012/2, ss. 197 - 235

Osmanlı Devleti'nde Ulemâ Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolu'lu Hüseyin Efendi: Nam-ı Diğer Cinci Hoca

Degeneration of Ulema in the Ottoman Empire as a typical representative of Hüseyin
Efendi Safranbolu'lu : In Other Word Cinci Hodja

İsmail Katgı

Tarih Öğretmeni

ismailhistorian@mynet.com

Özet

Muasır kaynaklarda ekseriyetle "Cinci Hoca" olarak geçen Safranbolulu Hüseyin Efendi, 17. yüzyılda yaşamış Osmanlı sarayının meşhur üfürükçülerindedir. Dönemin siyâsal ve toplumsal yaşamını yansıtmaya açısından oldukça ilginç bir şahsiyet olan Cinci Hoca, ilmî yeterliliğe sahip olmadan ve salt padişahın tasarrufu ile Anadolu kazaskerliğine kadar yükselmiştir. Bu yönüyle gayr-ı resmi ulemâ sınıfının tipik bir temsilcisi konumundadır. Cinci Hoca, Osmanlı Devleti'nin her açıdan duraklama ya da gerilemeye başladığı bir dönem olan 17. yüzyılda, Osmanlı hanedanının en zayıf padişahlarından biri olarak gösterilen Sultan İbrahim üzerinde büyük bir nüfûz kurmuş fakat gerek siyâsi faaliyetleri ve gerekse saray ve ulemâ çevrelerinin hoşnutsuzluğuna sebep olan girişimleri nedeniyle, hamisi olan İbrahim'in hal ve katlini müteakip, öldürülmüş ve malları da müsâdere edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gayri-resmi ulema, Sultan İbrahim, Safranbolulu Hüseyin Efendi, Cinci Hoca, Üfürükçülük

Abstract

Contemporary sources, usually "Cinci Hodja" in the Safranbolu'lu Huseyin Efendi who lives in XVIIth century is a famous medyum / breathing in Ottoman Palace. To reflect the political and social life of the period, which is a very interesting figure Cinci Hodja had rised up military judgement with sultan's saving and without any scientific back ground. With this aspect's he is a typical representative of the non-official class of scholars. He established a major influence on the Sultan Ibrahim exorcist, but when the sultan İbrahim killed, he killed and his all possessions siezed by the palace.

Key Words: Non-official scholar, Sultan Ibrahim, medyum, breathing, Cinci Hodja

Giriş

Büyük Selçuklu hükümdarları Çağrı Bey, Alp Arslan ve Melikşah'a vezirlik yapmış olan ve devlet adamlığı dışında dönemin önde gelen âlimlerinden biri olarak gösterilen Ebu Ali Hasan Nizamü'l-mülk, asırlar önce kaleme almış olduğu *Siyasetname*

isimli eserinde, devlet başkanlarının din ve din âlimlerine büyük değer ve ehemmiyet vermelerini öğütlemektedir.¹ Nizamü'l-mülk hükümdarlara din âlimleri ile sık sık görüşmeleri ve onların tecrübelerinden yararlanmalarını tavsiye etmektedir. Bu sayede onların dünyevî ve uhrevî sahada mutluluğa ereceklerini yani, bir taraftan dünyadaki işleri yoluna koyacakları diğer taraftan da ahiretlerini kurtaracaklarını salık vermektedir. O bu arada din yolunu seçen ve din âlimlerini himaye eden hükümdarların zamanında kötülük ve fesadın ortadan kalkacağını da eklemektedir. Nizamü'l-mülk'ün, bu sayede, insanların ilim öğrenmeye ve bilgiye daha fazla rağbet edecekleri düşüncesi de hayli ilginçtir. Ona göre ilme ve âlimlere değer veren padişahlar zamanında ilmin itibar kazanması kaçınılmazdır.

Nizamü'l-mülk, söz konusu düşüncelerinden hemen sonra, "*Padişaha lazım olan en iyi şey dürüst dindir. Zira din ve padişahlık kardeş gibidirler: Memleketinde her ne zaman bir karışıklık olsa, dinde de bozukluk olur; kötü din sahipleri ve müfsidler baş gösterirler. Her ne zaman ki din bozulur, memleket karışır; müfsidler kuvvetlenirler, padişahu güçsüz kılarlar. Gönüllerde ıstırap husule gelir; bid'at aşikar olur ve hariciler hakim olurlar.*"² demektedir. Görüldüğü gibi Nizamü'l-mülk, din ve ilmin çürümeye yüz tuttuğu bir dönemde, devlet ve toplumsal yaşamın bozulmasının da kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. O, ilmin ve diyanetin terk edildiği zamanlarda devreye fesatçıların ve ayrılıkçıların girdiğini; bu şekilde padişahlık otoritesinin zedelendiğini ve memleket idaresinin bozulduğunu ifade etmektedir.

Nizamü'l-mülk'ün asırlar önce kaleme aldığı bu düşünceler, yaşadığı dönemden iki buçuk asır kadar sonra teşekkül etmiş olan ve Selçukluların mirasçısı konumundaki

¹ "Din işlerini araştırıp sormak, farzları ve sünneti gözetmek, Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmek, din âlimlerine saygı göstermek, geçim ve yaşamaları için gerekeni Beytu'l- Mal'den ayırıp tayin etmek, zahitlere ve perhizkarlara hürmet etmek padişaha vaciptir. (O) vacibi, haftada bir defa veya iki defa din âlimlerinin huzuruna çıkmalarına yol vermek, Hakk Teala'nın emirlerini onlardan işitmek, yine onardan Kur'an tefsirini ve Resul'un-selam ve salat üzerine olsun- hadislerini duymak, adil padişahların hikayelerini ve peygamberlerin-selam üzerlerine olsun- kıssalarını onlardan dinlemekle yapar. Bu takdir de (o), gönlünü dünya meşguliyetlerinden fariğ kılar; aklını ve dikkatini onlara verir. Münazara yapmalarını emrederler. Padişah bilmediği her şeyi sorar, hadiseyi araştırır. Bildiği zaman, kalbine yazar. Zira bir müddet böyle yapılırsa, kendisine âdet olur. Sonra zaman geçmez ki, daha fazla şeriat Âhkamı ve Kur'an tefsiri, Resul'un-selam üzerine olsun- hadisleri ona malum olur ve ezberler. Din ve dünya işleri yolu, tedbir ve sevap yolu ona açılır. Hiçbir kötü mezhep ve bid'at onu (doğru) yoldan saptıramaz. (Üstelik) kuvvetli fikir sahibi olur. Adalet ve insaflı artar. Onun memleketinden ihtiras ve bid'at kalkar, elinden büyük işler gelir. Onun devleti zamanında şerrin, fesadın ve fitnenin kökü kazınır. Salah ehlinin eli kuvvetlenir; fesatçı kalmaz, bu dünyada iti ad (sahibi) olur. Öteki dünyada ise kurtuluş, yüksek derece, sayısız sevap bulur ve de insanlar onun (saltanatı) zamanında ilim öğrenmeye ve bilgiye daha fazla rağbet ederler.", Bkz. NİZAMÜ'L- MÜLK (1990) Siyaset-Nâme, haz. Mehmet A. Köymen, Kültür Bakanlığı yay., 2. Baskı, İstanbul, s. 75-6

² Bkz. A.g.e., s. 76

Osmanlı devleti zamanında da geçerliliğini sürdürmektedir. Nitekim Osmanlı padişahlarının dine, hukuka, ilme ve âlimlere ne derece ehemmiyet verdikleri aşikardır. İlme saygıyı bir prensip ittihaz etmiş olan Osmanlı imparatorluğunda ilim, iman ve adalet mefhumları en geniş bir şekilde, en yüksek varlığına erişmiştir. Bunun içindir ki dünyanın bütün İslâm memleketlerinde olduğu gibi Osmanlı devletinde de âlimlere büyük bir saygı ve hürmet gösterilmiş ve onlara en ulvi mertebeler verilmiştir.³ Öyle ki ulema sınıfına verilen bu değer bazı âlim kişiliklerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Osmanlı tarihinde pek çok âlim, dönemin padişahı üzerinde manevi bir nüfûza sahip olmuştur. Molla Hüsrev, Molla Akşemseddin ve Molla Gürani gibi âlimler Fatih'in, Zenbilli Ali Cemali Efendi II. Bayezid ve Yavuz hatta Kanuni'nin, Ebussuud Efendi Kanuni ve oğlu II. Selim'in, Hoca Sadettin Efendi III. Murad ve III. Mehmed'in, Aydınlı Hoca Mustafa Efendi I. Ahmed'in ve Seyyid Feyzullâh Efendi⁴ de II. Mustafa'nın üzerinde önemli bir nüfûz sahibi olmuşlardır.

Osmanlı padişahlarının ilme ve diyanete verdikleri bu önem devletin güç ve devamlılığı ile de paralellik arz etmektedir. Nitekim bu sayededir ki Osmanlı devleti uzun bir süre dünyanın süper gücü olmuştur. Diğer taraftan ilim ve adaletin ortadan kalması da devletin çöküş sürecine girmesi ile başa baş bir durum arz etmektedir. Diğer bir deyişle bir devletin siyasi ve askeri sahadaki çözümlüğü ile ilmî sahadaki gerileme arasında paralellik söz konusudur. Mesela Selçuklularda siyasi gerileme ile ilmî gerileme paralellik arz etmektedir.⁵ Bu hususiyet Nizamü'l-mülk'ün yukarıdaki düşünceleriyle de tamamen örtüşmektedir. Nitekim aynı durum Osmanlı devleti için de söz konusudur. 17. yüzyıl, Osmanlı devletinde bütün alanlarda olduğu gibi ilim hayatında ve ulemâ sını-

³ Bkz. ERK, Hasan Basri, **Meşhur Türk Hukukçuları**, b.y.y., t.y., s. 3 vd., OKUMUŞ, Ejder, **Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkisi**, Lotus yay., Ankara, 2005, s. 98 vd., Koçi Bey bu hususta şöyle der: "...İmdi ma'lum-u hümayun ola ki; şer-i şerifin bekası ilimle ve ilmin bekası ulema ile dir. Ol cihetden ecdad-ı izamları zamanında ilme ve erbabına olan hürmet ü izzet bir devlette olmamışdır.", Bkz. KOÇI BEY, (1997) **Risale**, haz. Musa Şimşekçakan, Yeni Zamanlar yay., İstanbul, s. 46-7

⁴ Feyzullah Efendi'nin Sultan Mustafa üzerindeki nüfuz ve etkinliği diğer şeyhülislam ya da padişah hocalarınınkini gölgede bırakacak cinstendir. Nitekim Feyzullah Efendi bu nüfûz sayesinde devleti tek başına yönetmiştir. Fakat onun siyasi ve idari faaliyetleri, aile ve akraba kayırcılığı büyük bir ayaklanmaya da sebebiyet vermiştir. Edirne Vak'ası adı verilen bu olay Osmanlı devletinde o döneme kadar görülen en büyük ve geniş katımlı ayaklanmadır. Feyzullah Efendi bu ayaklanma sonrasında psikolojik ve fiziksel işkenceler görececek ve asiler tarafından katledilecektir. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin hayatı, faaliyetleri ve katledilmesi için Bkz. KATGI, İsmail, **Osmanlı Devleti'nde Öldürülen Şeyhülislamlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2011, s. 219-410

⁵ Bkz. TURAN, Osman, (1993) **Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti**, Boğaziçi yay., 4. Baskı, İstanbul, s. 441

finda yozlaşmanın baş gösterdiği bir dönemdir.⁶

Osmanlı devletinde çözülüş/yozaşmanın başlamasındaki en önemli etkenlerden biri de, klâsik dönem ilim ve düşünce hayatındaki canlılığın ortadan kalkması ve yerini ilerlemeye kapalı ve kısır hesaplaşmaların aldığı, ilmî ve düşünsel alanındaki birikimlerin devam ettirilmek bir yana heba edildiği bir ortama bırakmasıdır. Medreselerde okutulan derslerin statikleşmesi ve düşünmeyi teşvik eden felsefi nitelik zayıfladıkça, ulemâ yorumlama görevini de yapamaz duruma düşmüştür.⁷ Diğer taraftan medreselerdeki yığılma ve memur kadrolarındaki sınırlılıktan dolayı özellikle 17. yüzyılda ilmiye sınıfı içerisinde büyük bir çekişme ve suiistimal vakaları görülmeye başlamıştır.⁸ Bu cümleden olarak ilmi hayattaki bozulma, artık eskisi gibi yeterli ilmî birikime sahip olmayan ve zayıf şahsiyetlerin türemesine neden olmuştur. 17. yüzyılda yaşayan Cinci Hoca bu bakımdan hayli ilginç bir örnek teşkil etmektedir.

Cinci Hoca Olayı, yozlaşan ulemâ sınıfının devlet yaşamındaki nüfuzu açısından da özel bir yere sahiptir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Osmanlı padişahları âlimlere değer vermişler ve onları himaye etmişlerdir. Nitekim klâsik dönem boyunca çok değerli âlimlerin yetiştiği görülmektedir. Ancak biraz önce isimlerini zikrettiğimiz şahsiyetler aynı zamanda ilmî kişilikleri ile ön plâna çıkmış, âlim/bilgin/fakih şahsiyetlerdir. Buna karşın Cinci Hoca gibi bazıları da vardı ki nüfuz ve mevkilerine, salt padişahın ya da saray çevrelerinin lütûfları ile sahip olmuşlar ve devlet yönetiminde sürekli sorunlar çıkarmışlardır. Bunların padişaha yakınlaşmaları diğer bir deyişle onlar üzerinde nüfuz kurmak istemeleri devlet idaresinde çeşitli krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu

⁶ Suhte ayaklanmaları ya da **Medreseli İsyanları**nın 16. yüzyılın başlarından daha önce ortaya çıkmış olma ihtimali, Osmanlı ilim hayatındaki gerilemenin daha da gerilere götürülebileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Bu hususta bkz. AKDAĞ, Mustafa, (1949) "Medreseli İsyanları", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, 1-4, ss. 361-387

⁷ Kadızadeliler Olayı ulema sınıfındaki yozlaşmanın en tipik örneklerindedir. Bu olayın 17. yüzyılda etkili olması görüşlerimizi desteklemektedir. Bkz. KARAGÖZ, Mehmet (2002) "Osmanlı Fikir Hayatında Kadızadeliler", **Türkler**, XXI, Yeni Türkiye yay., Ankara, ss. 141-153

⁸ Bkz. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1988) **Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı**, TTK yay., Ankara, s. 48, 67 vd., ALTINAY, Ahmet Refik, (1997) **Osmanlı'da Hoca Nüfuzu**, Toplumsal Dönüşüm yay., çev. Güven Akçağ, 2. Baskı, İstanbul, s.48-9, Koçi Bey de aynı durumdan şikayetle, "Giderek her bir maslahata hatır karışmağile ve her emirde müsamaha olunmağile ve na-müstahaklara hadden ziyade mansıblar virilmek iktiza idüb kanun-ı kadim bozuldu. Kadiaskerler dahi zaman-ı kalilde bi-veche ma'zul olmağile içlerinde tamma' ve haris olanlar zaman-ı mansıbı fırsat ve fırsat-ı ganimet bilüb menasibim ekserin rüşvet ile na-ehle virir oldiler. Ve mülazemetler dahi yolıyle verilmeyüb satılmağa başlayalı voyvoda ve sübaşı katibleri ve avam-ı nasdan niceleri beş on bin akçe ile mülazim olub ba'dehu zaman-ı kalilde müderris ve kadi olub, sahn-ı ilm-i cehele ile doldu." demektedir. Bkz. **Risale**, s. 51-2

bakımdan Nizamü'l-mülk'ün, "Hükümdarların en iyisi ilim adamlarını dost edinenleridir ve ilim adamlarının en kötüsü ise hükümdarın arkadaşlığını kazanmaya çalışanlardır"⁹ sözü oldukça manidardır.

Osmanlı devletinde gayr-ı resmi ulemâ mensubu olup da saray ve padişah nezdinde önemli bir nüfûza mâlik pek çok ilginç sîmâyâ rastlamak mümkündür. İnalçık her padişahın bir şeyhinin olduğunu ifade eder. Bu şeyhler perde arkasından hükümet kararlarını etkileme özelliğine de sahiptir. Ona göre tarikatlardan birinin şeyhi olan mürşit sıfatıyla sultanın manevi rehberi sayılır, geleceği bildirerek Tanrı'nın yardımını sağladığına inanılırdı. Bu durumuyla şeyh, Orta Asya Türk hakanlarının yanındaki şamanlara yakın bir benzerlik gösterirdi. İnalçık, Fatih'in manevi kılavuzluğuna başvurduğunu söylediği Bayramiye şeyhi Akşemseddin ve I. Ahmed'in şeyhi Üsküdarî Mahmut Hüdaî'den bahsetmekte ve bunlardan ikincisinin sultanın dini duygularını körüklemekle kalmayıp politikaya da karıştığını da eklemektedir.¹⁰ İnalçık aynı yerde Şeyh Şüca¹¹ isimli birinden bahsetmektedir. Bu şahıs aslen bahçıvan iken tabir ettiği bir rüyasından sonra padişahın gözüne girmiş, onun güvenini kazanmış hatta "Padişah Şeyhi" olmuştur.¹² III. Murad'ın manevi danışmanı, Halveti tarikatından¹³ Şeyh Şücâ o denli etkiliydi

⁹ Bkz. ZİLFİ, Madeline C., **Dindarlık Siyaseti-Osmanlı Uleması (Klasik Dönem Sonrası)**, çev. Mehmet F. Özçınar, Birleşik yay., Ankara, 2008, s. 241

¹⁰ İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ**, Yapı Kredi yay., İstanbul, 2005, s. 104

¹¹ Şücâ, şecâatli, cesur ve yiğit gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât**, Aydın yay., Ankara, 2003, 1004, Aynı eserde geçen "eş-Şücâ" kelimesi ise, semanın güney yarım küresinde Esed (Arslan) burcu ile Kelb-i Asgar (Küçük Köpek) burçları arasında cenûba (güney) doğru uzanan büyük zincirvârî burç anlamına gelmektedir. Bkz. **A.g.e.**, s. 238, Bahsini ettiğimiz Şeyh'in, "Şücâ" isimle anılmasının nedeni ise bizce ma'lum değildir.

¹² Sarayda hoca nüfûzunun III. Murad zamanında başladığını ifade eden Ahmet Refik, bu padişah zamanında Şeyh Şücâ adlı birinin padişahın güveni sayesinde kendisine büyük bir mevki sağladığını belirtmektedir. ALTINAY, Ahmet Refik, **Osmanlı'da Hoca Nüfuzu**, Toplumsal Dönüşüm yay., çev. Güven Akçağ, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 43-4, Kaynaklar Şeyh Şücâ hakkında yeterli malûmât vermemektedir. Nâ'ima Sultan III. Murad şeyhlerini anlatırken Şeyh Şücâ hakkında şu bilgileri verir: "*Sultan Murad Han merhumun mürşid-i has ve mürebbi-i ba-ih-tisaları pîr-i nakka Şeyh Şüca Efendi'dir ki, merhum-ı merkumun dahi Manisa'da iken arz ettikleri rüyalarının ta'biri aynı ile zuhur ve enfaz-ı Tayyibeleri te'siri ile beyne'l- halk ma'ruf u meşhur olup cüluslarında İstanbul'a getirdip Fahir saraylar temlik edip veza'if-i havas-ı mukarrebine bağlayıp "Padişah Şeyhi" demekle ma'ruf idi. Bab-ı sa'adetinde müntesip olanlara menasib-ı 'aliye müyesser olurdu. Bir derecede merc-i erkan-ı Divan olmuş idi ki izdiham-ı uzmadan huzurlarına varılmakta bab-ı suhulet insidad bulmuş idi. Darüssaltana'da mansıb alan ve ma'zul olan elbette azizi ziyaret eder ve dest-bus-ı intisabları ile fahr u mübahat ederler idi. Ve düşdükçe imdad u encadlarına me'nus olurlar idi. Sene-i semane ve tis'in ve tis'a-mi'ede vefat ittiler.*", NA'İMA, Mustafa, **Ravzatü'l- Hüseyin fi- Hulasati Ahbari'l-Hafikayn**, C. I, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara, 2007, I, 85, Cinci Hoca ile karşılaştırma yapmak açısından, muasır tarihçi Peçevi'nin Şeyh Şücâ hakkında verdiği malûmâtı aynen aktarmak gerekmektedir: "*Saadetli padişah Manisa'da vali iken, çekildiği köşesinde bazı büyüklerin bağ bahçeliğini yaptığı sanılır. Bir gece saadetli padişah bir düş görür: Güya yirmi basamaktan daha yüksek bir merdivene çıkmış ve yirmi, otuz kadar kubbe, ayaklarının altında kalmıştı. Orada şehzadeleri Sultan Mehmed ile Sultan Mahmut'u görmek ister, fakat göremez. Üç dört basamak*

ki¹⁴ yüksek bir makam isteyen herkes, ister istemez önce onu ziyaret etmek zorunda kalmıştır.¹⁵ Köprülü Mehmed Paşa döneminde yaşamış Şeyh Sâlim isimli başka biri de para, mal ve mülk hırsı nedeniyle bizzat Köprülü tarafından öldürülmüştür. Kaynaklarda, cahil ve rüşvetçi ulemâ mensuplarının en büyük düşmanı olan Köprülü Mehmed Paşa'nın, **ruh çağırarak, onlara hükmetmek ve büyü yapmak** iddiasında olan Şeyh Sâlim adlı birini ortadan kaldırmış olduğu kaydedilmektedir. Şeyh Salim, Şeyh Şücâ ve Cinci Hoca olayına benzer bir şekilde, nüfûzunu kullanarak pek çok suiistimalde bu-

*aşağı inerken uyanır. Ertesi gün şehzade, sarayında bu düşü anlatır. Raziye kadın adındaki kethüda kadın, adı geçen şeyhi tanımış ve onun düş ta'bir ettiğini duymuş imiş. Saadetli padişahın izin alıp düşünüy bir kağıda yazar ve şeyhe gönderir. Şeyh de merdiven basamakları kadar saltanat süreceğini, şehzadelerinin durum gereği olarak kendisinden ayrılacaklarını¹², ayakları altında görülen yüksek kubbelerin sayısı kadar ülkeyi egemenliği altına alacağını, dört basamak merdivenden inişi de dört gün ya da dört haftaya kadar padişah olmak haberinin ulaşacağı anlamına geldiğini, düşün yorumu olarak bildirdi. Tanrı'nın hikmeti olacak ki, düşün yorumu aynıyla gerçekleşti ve belirtilen günde¹² saltanat müjdesi geldi. Bunun üzerine Şeyh, Raziye Hatun aracılığıyla bir iki kez Sultanın meclisine kabul olunmak, onuruna erişir. Şeyh de padişahın iyilik tarafı ağır basan ve son derece temiz yürekli bir insan olduğunu görünce, istediği gibi davranır, saraya girer çıkar. Sonuç olarak padişahın o kadar güvenini kazanır ki, onun "alemin kutbu" olduğuna şüphesi kalmaz. Beraberinde İstanbul'a götürerek ona büyük bir saray bağışlar. Ancak padişah şeyhi diye ün kazandıktan kendisine o kadar iş sahipleri başvurur ve o kadar bağış ve rüşvet yağıdırırlar ki, az zamanda birçok bahçelere, mahzen ve kayıkhanelere, akar diye meyhanelere sahip olur. O dereceye varır ki, bunları işletmekte güçlük çeker. Halk ise, şeyh efendi İstanbul'un tanınmış civanları ve nazlı dilberleri ile safâ sürüyor diye onu kötülemeye başladılar. Hatta padişaha "bugün şeyh hazretleri fala bahçede dilber safasıyla felekten kam almaktadır, itimat buyurulmazsa güvenilir adamlar gönderip baktırım" yollu dilekçeler yolladılar. Fakat saadetli padişah hazretleri "şeyh halkın bildiği türden bir insan değildir" diye aldırış etmediler. Ama padişah huzuruna vardıkça gördüğü her iş karşılığında birer ikişer Venedik altın eline geçtiği de bir gerçektir. Sonunda ne padişahın iltifatları ne de topladığı haram mallar bir yarar sağlamadı ve 998 (M. 1689-90)'da geçici dünyaya veda etti.", Bkz. PEÇEVİ, İbrahim Efendi, **Tarih**, II, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992, s. 29-30, Peçevi'nin kaydettiği bu bilgileri destekleyici verilere sahip değiliz. Ancak bu anlatılanlar iyi tahlil edilirse, yaklaşık yarım asır sonra ortaya çıkan Cinci Hoca ile karşılaştırma yapma şansını elde edebiliriz. Nitekim Şeyh Şücâ da Cinci Hoca da sıradan insanlar olup herhangi bir askeri, idarî ya da ilmî tecrübe birikimine sahip olmadan yükselmişler ve bir süreliğine de olsa ön plâna çıkmışlardır. Her iki şahıs da padişah üzerinde ve sarayda kazandıkları nüfûza istinaden, siyâsete doğrudan müdahale etmişler ve rüşvet ve iltimas yoluyla büyük bir servete sahip olmuşlardır. İlginçtir Sultan İbrahim'in Cinci Hoca'ya verdiği gibi, Sultan Murad da Şeyh Şücâ'ya büyük bir saray vermiştir. Ancak aşağıda da ifade edileceği ve Cinci Hoca olayında görüldüğü gibi, Şeyh Şücâ da sahip olduğu nüfûz ve serveti ömrünün sonuna kadar elinde tutamayacak; rakiplerinin/şikayetçilerin etkisi ya da padişahın zamanla gerçekleri görmesi ile saltanatı sona erecektir. Nitekim her iki şahsiyette zamanla padişahın gözünden düşmüşler ve en büyük hamilerini yitirmişlerdir. Sonuç olarak gerek Şeyh Şücâ ve gerekse Cinci Hoca'nın, yükseliş ve düşüşleri¹² aynı tarz ve aynı hızda olmuştur. Diğer taraftan Osmanlı yükselişini temsil eden son padişah olarak III. Murad ile Osmanlı tarihinin en silik padişahlarından biri olarak gösterilen Sultan İbrahim'in böylesine batıl (rüya tabiri ve büyü gibi) itikatlara tenezzül etmeleri, padişahlık makamının ne derece yozlaştığı gerçeğini de gözler önüne sermektedir.*

¹³ Şeyh Ebi Abdullah Siracüddin Ömer ibn-i Eş-Şeyh Ekmelütin-ül Ehci tarafından kurulan tarikat. Bkz. Devellioğlu, **a.g.e**, s. 320

¹⁴ Danişmend, **Kronoloji**, III, s. 3

¹⁵ İnalıcık, **Klasik Çağ**, s. 105, HAMMER, J. Von, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, C. IV, haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 1065-6

lunmuş; gerek sarayda gerekse halktan gelen paralarla büyük bir servet edinmişti. Bu zat Na'ima'nın kaydettiğine bakılırsa, parmaklarının boğumu iki olduğu için **H. Ebubekir-i Sıddık soyundanım** iddiasında bulunarak cincilik ile şöhret bulmuştu ve pek çok ahmakları dolandırdığı gibi gümrük, ipek tartıcılığı ve diğer birçok gelirlerle evkaftan bin akçe yevmiye alırdı. Bu duruma engel olmak isteyen Mehmed Paşa ise, mali reform için kontrolde onun sekiz yüz akçesini kesmiştir. Buna karşılık Şeyh Sâlim'in, Paşa'nın huzurunda edepsizce hareketlerde bulunması ve tehditler savurması üzerine Köprülü Mehmed Paşa onu yakalattırarak öldürmüştür.¹⁶

Yukarıda isimleri zikredilenler dışında Cinci Hoca ile benzer hususiyetler göste-

¹⁶ Na'ima, **Ravzatü'l Hüseyin..**, VI, 1728-9, Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 131-3, Ahmet Rasim, **Osmanlı Tarihi**, C. II, haz. Metin Hasırcı, Emre yay., İstanbul, 2002, s. 176, Abdurrahman Şeref Efendi, **Osmanlı Devleti Tarihi**, haz. Musa Duman, Gökkuşbu yay., İstanbul, 2005, s. 255, Na'ima, **mu'tekid-i ekabir-i zamane** olarak bahsettiği Şeyh Sâlim hakkında, "keramet ve velayet satıp ulum-ı garibeye vakıf geçinirdi. Ekabir-i devlet mezak yüzünden musanna' rağbetler ve latifeler ile mütezic tevkir ve ri'ayetler etmekle avam ve cühal beyninde hayli şöhret bulmuş idi. Enva'-ı hile ile menasib talibi olan sade-dilleri haklardı" demekte ve onun mal düşkünlüğüne dair ilginç bir anekdot nakletmektedir: "Bir gün Tulumcu Hüsamzade Abdurrahman Efendi'ye dahi ekser tereddüd üzre olduğuna bina'en varıp piş-tahtası (bir tür küçük sandık, çekmece) yanına oturur. Abdurrahman Efendi nazik meşrep ta'lik-nüvis hatta ve tuhaf u yadigar şeylere malik-vücut idiler. Piş-tahtası üzerinde yeşim hatayı kabzalı bir altun zi-kıymet bıçak görüp Arab tama'a düşp el uzatıp "Bu bizim olsun ya sultanım" dedikte Kadiasker Hüsamzade hande-i gazab alud edip "Yok ya şeyh Salim kerem eyle bizi haklama, ammeyi haklıyorsun yeter, bizi haklama. Bizi bir güne sakla ki sana gerek oluruz" dedi. Salim dahi "Ya efendi, bir bıçak siz bize vermezmişiz? Ya kaçan bizim maslahata gerek olursuz" dedikte Hüsamzade mülayemet ile cevap verip "Bak a canım Şeyh! Bunda bir gün olur ki halk gulüv-i amm edip ayağa kalkarlar, şunda Şeyh Salim derler bir hile-baz asılacak Arab vardır, hile vü kizb ile alemler haklayıp ortalığı kuruttu. Bir haram-zadedir elbette katl olunmak gerektür deyü seni tuttukları mahalde bu fakir şef olup yazıktır bir der-mend Arab'tır, Kassam takdir-i rızkını bu yüzden kizb ü hile ile sevk eylemiş. Kanına girmen vilayetine tard eyleyen deyü men' eylemek için bizi sakla" demişti. Şeyh Salim Efendi'nin bu latifesine gerçi hande etti. Lakin derinu ateş-i hacelete yandı. Bir dahi Hüsamzade'ye varmadı. Vakı'a bu nutuk zayı' olmayıp Köprülü Mehmed Paşa vezir oldukta veza'if yoklamasında Şey Salim'in beş yüz akçe vazifesi kat' olunup gümrükten yüz yirmi akçe ve evkaftan yüz yirmi akçe ile ibka olunmuş idi. Ol dahi ammilerine i'timaden Köprülü hakkında itale-i lisan ettikte tutup mahfice ahrete gönderdi.", Bkz. Na'ima, **Ravzatü'l Hüseyin..**, V, 1528, Şemdanizade ise Şeyh Salim hakkında şu cümleleri kaydeder: "Müfti-i mak-tul Hacı-zade'nün makbul ve müsteşarı da'vet-i ervahla meşhur Şeyh Salim nam Mağribi'den baz'zı kelam-ı nâmeşruh sadır olduğu sem'-i hümayuna vasil olmağın hakkında südur iden ferman-ı kaza cereyan-ı Padişahi mucebince katl olunup deryaya atıldı.", Bkz. Abdi Paşa, *Vekayi-name* (2008), 95, Şemdanizade Şeyh Salim hakkında şunları söylemektedir: "Bundan başka on beş seneden berü cifr-i câmi' ve da'vet ve rûhâniyyet ve tasarrufât ve teshîrât ve havâss-ı hurûfa âşinâ ve ârif geçünüp ketmi vâcib olan esrârı keşf ile tahsîl nâm ve mâl iden Şeyh Salim Mağribi mezbûr Mesud Efendi'nin yâr-i gari ve vâkıf-ı esrârı olup zamân-ı hayâtını ve müddet-i sadâretini kırk sene dahi tatvîl itdiğine i'tikad itmekle cesûr olup ihtiyât u ihtirâzî terk itmiş idi. Ehl-i târîhe ma'lûm böyle ulûm-ı garîbe ile mağrûr olan vüzerâ vü ulemâ mağbûn olup kendü kendüyü varta-i helâka atdığı gibi bu dahi böyle telef itmişdir. Hattâ Şeyh-ı merkum sağ kalup Köprülü Paşa vezir oldukta gümrükden nâ-müstehakların vazâyifini kat' itdikde Şeyh sekiz yüz akçe vazîfesinden altı yüz kışe çalınup "ikiyüz akçe sana kifâyet ider" dindikde Mağribi had-denden ziyâde tekellüm idüp "görsün nice iderim?" demekle boğulup deryâya atıldı." Bkz. ŞEMDANİZADE, Fındıklılı Süleyman Efendi, **Şem'danizade Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mir'üt- Tevarih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil Ve Tenkidi Metni**, haz. Mustafa Öksüz, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009, s. 190, Krş. Na'ima, **Ravzatü'l Hüseyin..**, VI, 1729

ren ve aynı zamanda onun çağdaşı olan Mulakkab Muslihiddin'den de bahsetmek yerinde olacaktır. Klâsik dönem sonrası Osmanlı ulemâsı üzerine değerli bir çalışması olan Zilfi, eserinde, Mülâkkab Muslihiddin ve Cinci Hüseyin Efendi üzerinde durmuştur. Ona göre Mülâkkab ve Cinci Hüseyin'in kariyerleri, kayırma sisteminin gücünün uç noktalarını göstermesi bakımından önemlidir. Zilfi bu iki ilginç simâyı karşılaştırmalı olarak inceler ve şu tespitlerde bulunur:

“Her iki adam da mütevazi, İstanbul dışı ve ulema dışı kökenlerden geliyorlardı. Her ikisi de kazaskerlik makamlarına çok hızlı bir şekilde yükselmişlerdi. Ancak bunların kariyerleri mütevazi kökenlerden gelen insanların önceden belirlenmiş kariyer kuralları yoluyla zirveye yükselmenin yerine yatay hareketlilik, rüşvetçilik ve olağanüstü iltimasın ürünü olan kişilerdi. Hem Mulakkab hem de Cinci bu nihai pozisyonlarına uygun kariyer merdiveni basamaklarından değil, kendilerine uygun bir yola erişmişlerdi. Bunların hızlı yükselişleri ne 16. yüzyılın himaye altına alınmış liyakatini, ne de 18. yüzyılın usullerine bağlılığı yansıtıyordu.”¹⁷

Merzifon doğumlu olan Mülâkkab, İstanbul'un ulemâ mahfillerine mülâzım olarak girmiş ve daha sonra da Rumeli Kazaskeri Çeşmi Mehmed'in damadı olmuştur. İstanbul'da yaşarken bir ara çok lâkaplı anlamına gelen **mülâkkab** lâkabını edinmiştir. Söylenilene göre halk onu uygunsuz mazisini hatırlatan ve hakaret içeren birçok sıfatla nitelemişti.

Müllâkkab Muslihiddin 1646'da henüz bir hiyerarşi mollası olmamışken bir mahreç kadılığı elde etmek amacıyla geleceğin şeyhülislâmı olan Bahaî Mehmed'e yakınlaşmıştır. Ancak Bahaî Efendi Mülâkkab'ın rütbesinin çok kıdemsiz olduğunu söyleyerek bunu reddetmiştir. Mülâkkab ise, onun yardımını olmaksızın daha yüksek bir makama gelerek Bahaî'yi küçük düşürmeye yemin etmiştir. Nitekim birkaç gün içinde de bu sözünü yerine getirmiş ve vezirlik makamındaki bir kafadarının yardımıyla ve stratejik bir rüşvet sayesinde Şam kadılığına atanmıştır.¹⁸ Gerçi bir yıl olmadan görevden alınmışsa da Ocak 1648'de, bu sefer İstanbul kadısı olarak atanmış¹⁹, bu atamadan altı ay

¹⁷ ZİLFİ, Madeline C., **Dindarlık Siyaseti-Osmanlı Uleması (Klasik Dönem Sonrası)**, çev. Mehmet F. Özçınar, Birleşik yay., Ankara, 2008, s. 89 vd.

¹⁸ Na'ima, **Ravzatü'l Hüseyin.**, IV, s. 1112, Mülâkkab'ın Şam kadılığını 19 000 kuruşa elde ettiği ancak bu parayı Şam'dan çıkaramayacağını anlayınca Yenişehir mansıbını da istediği kaydedilir. Bkz. Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 65, Krş. Na'ima, **Ravzatü'l Hüseyin.**, IV, s. 1097

¹⁹ “Ve mah-ı saferde Kudsizade yerine Mülâkkab Muslihiddin kadi-i İstanbul oldu. Müverrih Mülâkkab Efendi'ye harf-endazlık edip der ki, Müslihiddin kadı olup mumların diplerin kızardıp hamamları ve dükkanları badanaladıp yüz ağartmıştı nitekim demişler: Beyt:

Müjde hayyizana ki oldu kadı

Şehir oğlan pezevengi bizzat

sonra Rumeli kazaskeri olarak²⁰ Anadolu kazaskerini ve Anadolu rütbesine sahip bütün meslektaşlarını devre dışı bırakmıştır.²¹

Şahsiyeti ve tecrübesi itibariyle istenilen yeterliliğe sahip olmayan Mülâkkab, bu şekilde ulemâ sınıfındaki yükselme derecelerini hızlı bir şekilde aşarak Rumeli kazaskerliğini elde etmiş ve ulemâ sınıfını kontrolü altına alacak güce ulaşmıştır. Ancak bu gücü kullanmak imkanını bulamayan Mülâkkab, Sultan İbrahim'i hal' eden topluluk tarafından parçalanarak öldürülmüştür.²² Ahmet Rasim'in **meşhur rüşvetçilerden** diye bahsettiği Mülâkkab Muslihiddin, Vezir-i azam Hezarpâre Ahmed Paşa'nın katledildiği olaylar sırasında gerek şeyhülislâmın ve gerekse diğer ulemânın, "Gelme!" şeklindeki nasihatlerine rağmen, belki de kazanılacak zaferden hisse almak düşüncesiyle²³ Sultanahmed Camii'ne gelmiş; burada kendisi ile bazı ulemâ arasında meydana gelen münakaşa esnasında askerden bazıları üşüşüp onu parça parça etmişlerdir. Hatta onu yüzükoyun yatırıp görülmemesi icap eden yerlerini de açmışlar, sonra da sürükleyip bu sırada parça parça edilen Hezarpâre Ahmed Paşa'nın yanına bırakmışlardır.²⁴

Sabıka müfte sikildiklerini

Şimdi hükm ettirip alır genzat", Bkz. Na'ima, **Ravzatü'l Hüseyin..**, IV, s. 1140

²⁰ Şemdanizade'de Mulakkab Mustafa olarak geçen bu şahıs aynı yerde Balzade'nin yerine Rumeli Kazaskeri olmuştur. Şemdanizade, **Mür'î't- Tevarih**, s. 144, "Bâlîzâde Efendi teka'üd idüp Mülakkab Pezevenk Muslihüddin yerine geçdi.", Katip Çelebi, **KATİP ÇELEBİ, Fezleke Tarihi Tahlil Ve Metin**, I-III, haz. Zeynep Aycibin, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007, s. 1035, Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 1141

²¹ Zilfi, **a.g.e.**, s. 90-1, Kâtip Çelebi Müllâkkab hakkında şunları kaydetmektedir: "Sâbıka Anadolu kadılarından olup "Oğlan Pezevengi" dimekle mülakkab Muslihüddin Efendi nâm kimse bâb-ı irtişâ meftûh oldukda Bahâyî Efendi'den bir mansıba tâlib olup pâyesinde olmamak ile virilmedikde, "siz bu mansıbı virmezsiniz ammâ mevleviyyet ile bir 'âlî mansıba nâ'il olmamız mukarrerdir" diyü varup ba'zı mukarrebler vâfir rüşvet vermek ile Şam kazâsı emrini alup geçerken Bahâyî Efendi etbâ'ına rağmen, "efendiniz bizden fülân mansıbı dirîğ itdi. İste Şam-ı serîf mollâsı olduk" diyü sürûr u gurûr ile evine varup mansıba gitmiş ve birkaç ay zabt itmiş idi. Geldikten sonra yeden bi-yedin sene-i mezbûrede hem İstanbul kadısı ve birkaç gündün sonra Rumeli kadı'askeri olup beyne'n-nâs hayli istihâr bulmuş idi.", Bkz. **Fezleke Tarihi**, s. 1038

²² Alphonse de Lamartine, **Osmanlı Tarihi**, II, Sabah yay., t.y., s. 680-1, "Ol gün ana yolda şeyhülislâm hazretleri tarafından gelmemek ve yoldan dönmek tenbih olunmuş iken istimâ' itmeyüp merkezinde bulunmak için katarı girüp câmi' kapusundan içerü nerdübân basında atdan inerken ba'zı sitem-i zarîf müderrisînin biri basından 'örfün kapup mollâların biri dahi, "yere urun" dimekle çukadârlar kılıç üşürdüğün gördükde, "meded sultânım!" diyü şeyhülislâm eteğine yapışup ilticâ ve bu vartadan necât recâ iderken basını kılıç ile pâre pâre eylediler. Ve lâşesini sürüyüp Ahmed Paşa yanına kodular.", Katip Çelebi, **Fezleke** (2007), s. 1038, "Ulema ve sair ehl-i cem'iyet Atmeydanına geldiklerinde müttehem Mülakkab Sadr-ı Rum bulunup muhızlılarıyla Sultan Ahmed Camii'ne nerdübandan çıkar iken kendüye adaveti olan iki efendi şetm ü darb ile başın yardıklarında "urun" denilmekle leşkerin süfahası müsaade anlayup Mülakkab'ı parelediler.." Bkz. Şemdanizade, **Mür'î't- Tevarih**, s. 149

²³ Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 67

²⁴ Bkz. Na'ima, **Ravzatü'l Hüseyin..**, IV, s. 1158 vd., Hammer, V, 1517, Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 67-8, **Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, haz. Mustafa Cezar vdl., Baha Matbaası, İstanbul, 1960, s. 1996, Ahmet Rasim, II, 421

Sonuç olarak Mülâkkab, ulemâ sınıfının yozlaşmasının en ilginç örneklerinden biridir. Mülâkkab'ın faaliyetleri, Cinci Olayı'na benzer bir şekilde ilmiye teşkilatındaki bozulmanın boyutlarını gözler önüne sermekte ve atanma ve yükselme kaidelerinin bu derece çığnemesine kamuoyu tepkisinin güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Mülâkkab örneğinde olduğu gibi salt padişahın tasarrufu/ ihsanı ile yüksek ilmiye rütbelerini elde eden Cinci Hoca da benzer bir sonla karşı karşıya kalacaktır.

A. Safranbolulu Hüseyin Efendi'nin Hayatı Ve Cinciliği

Cin sözlük anlamıyla gözle görünmez, lâtif cisimlerden ibaret bir yaratık, mahluk²⁵, anlamlarına gelmektedir. C-N-N kelimesinden gelir; gizledi, örttü, muhafaza etti anlamlarını taşır. Nitekim bahçeye, toprağı güneşten saklamasından dolayı **cenne**; kal-kana, savaşçıyı muhafaza ettiğinden **cunne** veya **mecenne**; ana rahminde korunan, gizlenen çocuğa **cenin** denmiştir. Bütün bu manalardan hareketle, gözden ve idrakimizden gizli olduklarından ayrı bir varlığa da **cin** denmiştir. Cinler, Allah'ın yarattığı ve insanların karşıtı olan varlıklardır. Yaratılış bakımından da insanlardan farklıdırlar. Cin kelimesi Kur'an-ı Kerimde de sık sık geçmektedir. Kur'an, cin kelimesini yukarıda verdiğimiz sözlük anlamında çeşitli yerlerde ve yine farklı varlıklar için kullanmıştır. Nitekim melekler için kullanıldığı gibi cin kelimesi tanınmayan, bilinmeyen insanlar için de kullanılmıştır.²⁶

Cinci ise, cin ve perilerle ilişki kurarak insanların sorunlarını çözümlenebileceğini öne süren ve bu yolla kendisine çıkar sağlayan kimseler için kullanılan bir tabirdir. Cinciler, doğaüstü güçlerle ilişki kurduklarını, görünmez yerler ve kişilerden haber verdiklerini ileri sürerlerdi. İnsanların sağlığını sömürmekte çok usta olan böyleleri arasında, bazıları zekâ ve kurnazlıklarıyla saraylara kadar girip önemli mevkiiler edinerek servet sahibi olmayı başarmıştır. Çarlık Rusya'sındaki **Rasputin** ile Osmanlı Devleti'ndeki Cinci Hüseyin Efendi bunların tipik örneklerindedir.²⁷

Osmanlı devleti farklı karakter ve ahlâki seciyelere, farklı düşünce yapılarına sahip ilginç simâlarla doludur. Bu ilgi çekici simâlardan birisi de Safranbolulu Hüseyin ya da çağdaşlarının ifadesi ile Cinci Hoca'dır. Onun şahsiyeti ve faaliyetleri, tarihçilere ve

²⁵ Develioğlu, **Lügât**, s. 143

²⁶ Bkz. DUMAN, Cengiz, "Kur'anda Cin Kavramı", <http://www.islamhukukusayfasi.com>, Ocak-2010

²⁷ Ricaut, **Türklerin Siyasi Desturları**, s. 32, Krş. M. Turhan Tan, **Osmanlı Rasputini Cinci Hoca**, Oğlak yay., İstanbul, 2002

edebiyatçılara, hatta sinemacılara bile ilham kaynağı olmuştur.²⁸ Osmanlı padişahları içinde **Deli** lakabıyla anılan Sultan İbrahim²⁹ ile olan ilişkisi ve saray nezdindeki nüfuzu, Hüseyin Efendi'yi ilgi çekici kılmaktadır. Diğer taraftan Cinci Hoca'nın devri, Osmanlı Devleti'nin klâsik dönem sonrası görünümünü yansıtmaya açısından, ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. Sultan İbrahim, şahsiyeti ve uygulamaları ile Osmanlı padişahları içerisinde en çok tenkit edilenidir ki, bir darbe sonucu azl ve katledilmiştir. Cinci Hoca'nın faaliyetleri ve kaçınılmaz akıbeti de Sultan İbrahim'inkinden pek farklı olmayacaktır.

Osmanlı padişahları içerisinde müneccimlere ve nefesi kuvvetli hocalara en fazla önem veren Sultan İbrahim, kafes hayatı boyunca yaşadıklarının psikolojik ruh halini etkilemiş olması nedeniyle, tahta çıkar çıkmaz üfürükçü ve müneccimleri saraya doldurmuştur. Bunlar içinde en meşhuru ise Cinci Hoca nam Molla Hüseyin Efendi'dir.³⁰

Cinci Hoca, Safranbolu kazası köylerinden birinin ahalisinden efsunculuk (büyücülük) üzerine geniş bilgiye sahip bir aileye mensup olup, ilk eğitimini aldığı sırada büyüçülüğü de öğrenmiştir.³¹ Safranbolu o dönemde Kastamonu'ya bağlı bir kaza olduğu için³² Cinci Hoca Kastamonulu Hüseyin Efendi olarak da anılırdı.³³ Kendisinin büyük tasavvuf şeyhi Sadreddin Konevi'nin ahfadından (torunlarından) olduğu belirtilmektedir.³⁴ Babası Safranbolulu Karabaş İbrahim Efendizade Şeyh Mehmed Efendi'dir.³⁵ Cinci

²⁸ 1953 yılında Cinci Hoca'yı konu alan bir sinema filmi çekilmiştir. Cinci Hoca üzerine yapılmış popüler iki çalışma ise şunlardır: Ziya Şakir Soku, **Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca**, İstanbul, 1944, M. Turhan Tan, **Osmanlı Rasputini Cinci Hoca**, İstanbul, 2002

²⁹ JORGA, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, C. IV, Yeditepe yay., İstanbul, 2009, 55, THEVENOT, Jean, **1655-1656' da Türkiye**, çev. Nuray Yıldız, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, 147, Sultan İbrahim'e "delilik" ithamında bulunmak adeta bir mütearife olarak kabul görmüştür. Ancak bu hususiyet abartılı ve oryantalistçe bir yaklaşım olarak görülmelidir. Diğer taraftan kafes usulünün bir sonucu olarak hapis hayatı yaşaması ve şehzadelikliğini sürekli olarak ölüm korkusu ile geçirmesi Sultan İbrahim'in sınırlarını bozmuş ve asabi bir ruh haline sahip olmasına neden olmuştur. Bkz. İ. Hami Danimend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, III, Türkiye yay., İstanbul, 1972, s. 388

³⁰ Ahmet Rasim, II, 124, AFYONCU, Erhan, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, C. III, Yeditepe yay., İstanbul, 2004, s. 170, Mufassal Osmanlı Tarihi'nde bu hususa işaretlerle, "Hasta ve safdil bir hükümdarın bu durumundan istifade ile şahsi nüfuz tesis edip, mevki ve servetini tahkim faaliyetinin yanında hükümdarı tesiri altında bırakarak kötü yollara sevk eden tiplere en karakteristik örnek diye gösterilmesi mümkün olan Cinci Hoca..", denilmektedir. Bkz. **A.g.e.**, IV, 2003

³¹ Mehmet Süreyya,, **Sicil-i Osmani**, C. III, Haz. Nuri Akbayar, TVYY-Kültür Bakanlığı Ortak Yayını, İstanbul, 1996, s. 703

³² Safranbolu bugün Karabük iline bağlı bir ilçedir.

³³ AKSUN, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi**, II, Ötügen yay., İstanbul, 1994, s. 188

³⁴ Nâ'ima Şarihü'l- Menar'dan nakille şunları kaydetmektedir: "*Cinci Hüseyin ibn-i Mehmed ibn-i Karabaş İbrahim Efendi an'ane ile meşahir-i meşayihden imişler. Ve şeyh Sadreddin Konevi Sultan Alaaddin Selçuki'nin duhterin tezevüc edip vülud eden Hüseyin Efendi'nin beşinci cediti imiş. Ve cediti merhum Karabaş İbrahim Efen-*

Hoca bundan dolayı “Karabaşzade Hüseyin Efendi” ya da Anadolu kazaskerliği yaptığı için **Kazasker Hüseyin Efendi** olarak da anılmaktadır. **Hüseyin Cinni**³⁶, **Dai Hüseyin**³⁷ olarak da anılan Cinci Hüseyin Efendi, babasından **ba’zı ed’iye-ı me’sure ve aza’im-i garsa** öğrenmiş³⁸ ve gençliğinde İstanbul’a gelerek Hasan Efendi-zade Şeyh Mehmed Efendi **dar’ül-üftadesine** girmiş ve bir süre medrese eğitimi görmüştür.³⁹ Ancak şer’i ilimlerden çok sihirle ilgili ilimler ve hastalıkların tedavisi için efsunla iştigal ettiğinden ilmiye çevrelerince dışlanmıştı. Öyle ki muallimlerinin, onun bu halinden utanır oldukları rivayet edilmektedir.⁴⁰ Nitekim hocası Şeyh Mehmed Çelebi tayin edilmiş olduğu İzmir kadılığına giderken Hüseyin Efendi’yi yanında götürmek istememiştir. Hüseyin Efendi bunun üzerine şeyhin dostlarına başvurmuş ve onlardan şefaet etmelerini rica etmiştir. Bunlar Hüseyin Efendi’nin ısrarına dayanamayıp şeyhe başvurarak, “*Şu biçâreye yazıktır. Bu kadar zaman staj yaptı, yanınızda götürün*” demişlerse de Şeyh Efendi bunu yine kabul etmemiştir. Onun, “*Behey Efendi! Bizim ırzımız vardır. Avret ve oğlana efsun okuyan bir sehhar-nabekârı⁴¹ bile götürüp mansıbımızda bednâm mı olalım*” diyerek bu teklife tepki gösterdiği kaydedilmektedir.⁴²

Bu şekilde yalnız kalmış olan Hüseyin Efendi geçimini sağlamak için sihir ile ilgilenmeye devam etmiştir. Bu arada medreseden de dışlanmış, fakat büyücülüğü ya da okumadaki ünü ona büyük bir kapı açmış; ünü saraya kadar ulaşmıştır.⁴³ Nitekim Nâ’ima, hocasının bu tavrı karşısında Cinci Hoca’nın, **mükedder ve nalân ve giryân** kaldığını belirtmekte ve fakat, “*efendisinin ar eylediği efsun-girlik sanatı ol fakire sebeb-i*

di ki maskat-ı re’si Zağferan-borlusu’nda vaz’iz-i nasih bir murtaz merd-i salih imiş. Bir gün kürsüde der ki: “Hakk Te’aladan bir bela nazil olacaktır, biz feda oluruz sa’ir Müslümanlara zarar olmaz.” Kaza ile ol esnadaşeyhin menziline karik vaki’ olup şeyh beş nefer evladıyla muhterik olur. Baki kalan evladından biri Hüseyin Efendi’nin babası Mehmed Çelebi ve biri Hacı Nurullah ve biri Emrullah Efendi nam kadıdır. Ve mezbur Karabaş İbrahim Efendi meblağ-ı yesir bir cami-i şerif binasına başlayıp re’sü’l- mal-i yesire imkan yok iken itmama muvaffak olup nereden sarf eylediği ehıbbasının ma’lumu olmadı derler.”, Bkz. **Ravzatü’l Hüseyin.**, IV, s. 973-4

³⁵ Mehmet Süreyya, **Sicil-i Osmani**, III, 703

³⁶ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, **Ravzatü’l Ebrar Zeyli**, haz. Nevzat Kaya, TTK yay., Ankara, 2003, s. 15, 18

³⁷ Na’ima, **Ravzatü’l Hüseyin.**, IV, s. 1000, Ahmet Rasim, II, s. 126

³⁸ Na’ima, **Ravzatü’l Hüseyin.**, IV, s. 973

³⁹ Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 61, Na’ima, **Ravzatü’l Hüseyin.**, IV, s. 973, ÖZCAN, Abdülkadir, “Cinci Hoca”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 18, TDV yay., İstanbul, 1998, s. 541, Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, haz. Nijat Özön, Kabcacı yay., İstanbul, 2005, s. 170

⁴⁰ Hammer, V, 1473, Özcan, a.g.m., s. 541

⁴¹ Büyücü, serseri, işsiz, işe yaramaz, hayırsız anlamında. Devellioğlu, **Lügât**, s. 793, 930

⁴² Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 61, Şemdanizade’de geçen bir kayıttta, Hüseyin Efendi’nin hocası azl olunarak İstanbul’a geldiğinde öğrencisine, “efendim” diyerek iltica etmiş, Hüseyin Efendi de kendisine soğuk davranmamış ve kin gütmemiştir. Bkz. **Mür’it Tevarih**, s. 137

⁴³ Altınay, a.g.e., s. 61, Özcan, a.g.m., s. 541-2, Danişmend, **Kronoloji**, III, s. 391

maye-i izzet olup bir sene murûr etmedin mukarreb-i padişah ve na'îl-i izz ü cah oldu"⁴⁴ demek-
te; büyüclük yeteneği nedeniyle ününün padişahın iltifatına mahzar olduğunu belirt-
mektedir. Cinci Hoca'nın padişahı iyileştirmesi, onun devlet idaresindeki ikbâli açısın-
dan bir dönüm noktası olacaktır. Saraya giren ve padişah üzerinde önemli bir nüfuz
kazanarak Cinci Hoca bu şekilde devlet idaresi ve ilmiye mesleğinde söz sahibi hale gel-
miş ve bu süre boyunca servet toplamakla meşgul olmuştur.

B. Cinci Hoca'nın Kariyeri, Saray'a Girmesi ve İkbali

1. Yükselme Hiyerarşisinin İhlâl Edilmesinin Tipik Bir Örneği Olarak Cin- ci Hoca

Zilfi daha önce zikrettiğimiz eserinde, Mülâkkab Muslihiddin'den kısaca bahset-
tikten hemen sonra, benzer bir şahsiyet olarak Cinci Hüseyin Efendi'yi inceler. Ona göre
Sultan İbrahim'in saltanatının başka bir ürünü olan Cinci Hüseyin'in yükselişi, profes-
yonel ulemânın olmasa da Osmanlı monarşisinin gözünde daha meşru bir kariyer kalı-
bını yansıtmaktadır.⁴⁵ Ricaut'un bir zamanlar çok fakir ve zavallı bir softa iken sonraları
gösterdiği göz boyamalarla Sultan İbrahim'in gözdesi haline geldiğini söylediği⁴⁶ Cinci
Hoca, padişahın iltifatı ile yükselen ve fakat bu iltifata cevap vermekten hayli uzak bir
kişiliktir. O bu yönüyle dönemin ulemâ yozlaşmasının tipik bir temsilcisidir.

Cinci Hoca belirgin bir kariyere sahip olmadan yükselmenin ilginç bir örneğini
oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı padişahları sık sık rütbesiz gözdelelerin mülâzım,
müderris veya kadı statüsüne getirilmelerini emrederlerdi. "Falanca müderris ola!" şek-
lindeki bir fermanın ardından genellikle benzer bir imtiyazı takip eden ve daha yüksek
rütbelere de bahşeden fermanlar gelirdi. Bu uygulama çoğunlukla sultanın çevresindeki
manevi ve bilgilendirici kişiler adına- örneğin gözde bir vaiz, hekim, şeyh veya hoca-
yapılırdı. Bunlar genellikle ulemâ hiyerarşisinin dışından veya düşük ulemâ rütbelerinin
insanları olduğu için sultanın çevresine dahil olmaları üzerine yüksek bir hiyerarşi
rütbesi geleneksel olarak verilirdi.⁴⁷

Altı asırlık hanedanın tümüne teşmil edilemezse de ve özellikle 17. yüzyıl kon-
jonktürüne has olan bu tür bir yükselme sisteminde, doğal olarak hiçbir medrese eğiti-
mine sahip olmayan kişiler bile salt sultanın ihsanı ile yüksek bir ilmiye rütbesi elde

⁴⁴ Na'ima, *Ravzatü'l Hüseyin.*, IV, s. 974

⁴⁵ Zilfi, *Osmanlı Uleması*, s. 91-2

⁴⁶ Ricaut, *Türklerin Siyasi Desturları*, s. 32

⁴⁷ Zilfi, *a.g.e.*, s. 91, Altınay, *Hoca Nüfuzu*, s. 63-4

edebilirdi. Bu tür tevcihler daha önceki padişahlarca yapılırdı fakat bu, 17. yüzyılda daha sık ve zararlı hale gelmiştir. Nitekim Cinci Hoca da, bu tür bir yükselme olanağına sahip olmuştur. Bu cümleden olarak Cinci Hoca'nın özellikle ulemâ silsilesine uygun olmayan bir şekilde yükselmesi çok önemli bir yeri haizdir. Bu hususiyet, dönemin padişahının şahsında ve ilmiye sınıfında baş gösteren bozulmayı bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mehmed Süreyya Cinci Hoca'nın, padişaha tesir etmekle birden müderris olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Nitekim padişah, medrese köşelerinde sürünürken doğrudan hariç müderrisliğine atadığı Cinci Hoca'ya, henüz **Kırkklı** yani yevmi kırk akçe olan müderrislerden değilken **Altmışlı** payesini tevcih etmiştir. Hatta Şeyhülislâm Yâhya Efendi'nin, bunun yükselme derecelerine uygun olmadığı yönündeki ihtarına karşın Sultan İbrahim bir hatt-ı hümayunla Sahn Medresesi'ni ona tevcih etmiş, üstelik Yâhya Efendi, Cinci Hoca'nın etkisiyle padişahın itibına bile uğramıştır.⁴⁹ Hüseyin Efendi buna ilave olarak **hace-i sultani** (padişah hocası) mevkiini de elde etmiştir. Şemdanizâde, padişah hocası olması hasebiyle onun Rumeli Kazaskerinin üstünde kabul edildiğini kaydetmektedir.⁵⁰

Padişahın bütün varlığıyla teslim olduğu Cinci Hoca⁵¹, usulüne uygun icazeti olmadığı halde doğrudan Hariç müderrisliğine, daha sonra Sahn medresesine atanmıştır. Kısa bir süre sonra da Süleymaniye müderrisliğine getirilen Cinci Hoca, ardından Rebiülevvel 1052/Haziran 1642'de İstanbul payesiyle Galata Kadılığına tayin edilmiştir. Nâ'ima buna işaretler, "*Galata kazasıyla hocalık hattı sâdır olup Cinci lakabıyla meşhur-ı enâm ve asitane-i devleti merci'-i has u amm oldu*" demektedir.⁵² Cinci Hoca 1 Rebiülevvel 1054/Mayıs 1644'de ise Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir.⁵³ O bu görevde iken

⁴⁸ Mehmet Süreyya, **Sicil-i Osmani**, III, s. 703

⁴⁹ Bkz. Na'ima, **Ravzatü'l- Hüseyin..**, IV, s. 973, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 924, Hammer, V, 1473, Altınay, **a.g.e.**, s. 61-2, Özcan, **a.g.m.**, s. 541, Yahya Efendi, saraya musallat olan Cinci Hoca gibi kimselelerin iftiralara yüzünden duyduğu üzüntü sebebiyle hastalanarak 27 Şubat 1644 tarihinde 91 yaşında vefat etmiştir. Bkz. ALTINSU, Abdülkadir, **Osmanlı Şeyhülislamaları**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971, s. 63, Krş. Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 991

⁵⁰ Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 137

⁵¹ Solakzade de, "*Cinci Hoca padişahu o kadar yoldan çıkarmış idi ki, bundan ziyade olması mümkün değildi.*" demektedir. Bkz. Solakzade Mehmed Hemdemi, **Tarih**, II, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1989, s. 559

⁵² Na'ima, **Ravzatü'l- Hüseyin..**, IV, 1973

⁵³ Mehmet Süreyya, **Sicil-i Osmani**, III, 703, Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 62, Uzunçarşılı, **OT**, V, 225, ŞENTOP, Mustafa, **Osmanlı Yargı Sistemi Ve Kazaskerlik**, Klasik yay., İstanbul, 2005, s. 68, "*Sadr-ı Anadolu olub Galata arpalık virildi.*", Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 137, Na'ima, **a.g.e.**, IV, 2007: 1000, Mehmed Ha-

ulemânın teşrifat usulünün bozulmasına da neden olmuştur. Sultan Ahmed Camii'nde Mevlid-i Şerif sırasında, henüz Anadolu Kazaskeri payesinde olan ve bundan dolayı Rumeli Kazaskerinden sonra gelmesi lazım gelen Cinci Hoca, bilakis onlara takaddüm ederek mihrabın sol tarafında, müftünün yanında bulunmuştur. Ancak Rumeli kazaskeri Muid Ahmed Efendi bu duruma bozularak sadrazama serzenişte bulunmuş, hatta 70 kese akçe vererek şeyhülislâmlığa getirilmek istemiştir. Bu ilk teşebbüsünde amacına erişemeyen Muid Ahmed Efendi daha sonra 30 kese daha vererek- ya da bunu toplamda 150 keseye çıkartarak- bu makama gelmiş ve Cinci Hoca'ya tekaddüm etmiştir.⁵⁴

Cinci Hoca padişaha olan yakınlığı sebebiyle getirildiği Anadolu Kazaskerliğinde iki sene kadar kaldıktan sonra rüşvet aldığı, kadınlıkları para ile sattığı gerekçesiyle Rebiülevvel 1056 Nisan/Mayıs 1646'da azledilmişse de Ramzan'da (Ekim) ikinci defa atanmıştır. Cemaziyelevvel 1057 Haziran 1647'de azledilip dördüncü günü üçüncü defa atanmıştır. Gerçi onuncu gün tekrar azledilmişse de 1 Recep'te 2 Ağustos 1647'de dördüncü defa atanmış ve 12. günü azledilerek Şevval'de (Kasım) İzmit'e gönderilmiştir.⁵⁵

Sonuç olarak Cinci Hoca alışkanlığından vazgeçmemiş ve rüşvet almayı sürdürdüğünden dolayı görevinden alınarak önce İzmit'e sürülmüş; bir süre sonra affedilerek yeniden İstanbul'a dönmüştür. Fakat padişahın gazabına uğrayarak bu sefer Gelibolu'ya sürgün edilmiştir. Daha ileride de görüleceği üzere Cinci Hoca bundan sonra gücünü ve mevkiini yitirecek ve faaliyetlerinin sonucu olarak öldürülecektir. Nitekim Gelibolu'dan affedilerek İstanbul'a gelmesine müsaade edilmesine rağmen İbrahim'in hal' edilmesi üzerine hamisiz kalmıştır.⁵⁶

2. Cinci Hoca'nın Saraya Girişi Ve Yükselişi

Özellikle zafiyet emarelerinin görülmeye başladığı 17. yüzyıl konjonktüründe, merkezi otorite padişahı saray çevreleri, devlet adamları ve ulemâ ile kapıkulu ocaklarının eline geçmiştir. Bu durum özellikle Sultan İbrahim döneminde belirginlik arz etmektedir. Nitekim Sultan İbrahim devlet işlerini büyük oranda saray çevrelerine bırakmıştır. Annesi Kösem Mahpeyker Sultan, onun adamları olan Sultanzade Semin Mehmed Paşa, Sultan İbrahim'in Silahdarı Yusuf Paşa ve Cinci Hoca lakabı ile tanınan

life onun Rumeli Kazaskerliğine getirildiğini belirtiyor. Bkz. MEHMET HALİFE, *Tarih-i Gılmani*, haz. Kamil Su, Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, İstanbul, 1976, s. 24

⁵⁴ Na'ima, a.g.e., IV, s. 1000-1, Hammer, V, 1478, Ahmet Rasim, II, 126-7

⁵⁵ Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, III, 703, Katip Çelebi, *Fezleke Tarihi*, s. 992, Zilfi, *Osmanlı Uleması*, s. 92, Şentop, *Kazaskerlik*, s. 68

⁵⁶ Özcan, a.g.m., 542

Safranbolulu Hüseyin Efendi kendisi adına saltanat sürüyorlardı.⁵⁷ Bu adamlar belirli bir rütbeye sahip olmadan, öteki kişilerin üzerinde bir egemenliğe sahiptiler.⁵⁸ Peki menşei itibariyle meslektaşlarına nazaran daha farklı bir hususiyet arz eden Cinci Hoca, saraya nasıl girmiş ve o önemli mevkilerin basamaklarını üçer beşer nasıl çıkmıştır?

Cinci Hoca'nın saraya girmesi padişahı psikolojik olarak tedavi etmek gayesiyle olmuştur. Bu hususta farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre Cinci Hoca'nın saraya davet edilmesi asabi bir ruh haline sahip olan padişahın tedavi edilmesi amacıyla. Nitekim şehzadeliğini geçirdiği kafes hayatı sırasında senelerce öldürülme korkusu yaşaması, Sultan İbrahim'in ruh sağlığını ciddi derecede bozmuş; çağdaş kaynakların ifadesiyle **bim-i can ile hafakan ve sihr ve ba'zı sevdavi illetine müptela** olmuştu. Dolayısıyla Cinci Hoca burada bir tür psikiyatrist rolündedir. Danışmend bu hususta şunları kaydetmektedir:

*“IV. Murad devrinde yıllarca mütemadiyen cellad korkusuyla geçirdiği feci hayatın neticesi olan bu hafakan ve sevdavi illet cülusundan beri tedavi edildiği halde bir türlü geçmediği için, nihayet Valide Sultan ruhi bir tedaviye lüzum görerek oğlunu **erbab-ı azaim** okutmaya başlamıştır. Cinci Hoca'nın şöhreti işte bu vaziyette saraya aksedince hemen davet edilmiş, padişah **vahime imdadı** ile bundan ferahlık hissetmeye başladığı için Cinci Hoca birdenbire göze girip parlamıştır”.*⁵⁹

Diğer bir görüş ise cinsel sorunlar yaşayan padişahın tedavi edilmek suretiyle kendisine bir ya da daha fazla veliaht bırakmasının sağlanması şeklindedir ki ekseri görüş bu yöndedir. Hanedanın devamlılığı düşüncesi bu görüşü desteklemektedir. Nitekim son vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi bu hususa işaretle şunları söylemektedir:

*“Tahta yeni geçmiş bulunan padişahın neslinin çoğalması lüzumlu olduğundan herkes kadınlara meyletmesini dört gözle beklerken birden bire işi aşırıya vardırıdılar. Bu sebeple zaten zayıf olan vücut kuvveti iyiden iyiye düştüğü gibi harem takımının ileri gidip çok yüz bulmasına ve devlet işlerine çokça karışmalarına yol açmış oldu. Cinci Hoca lakabıyla tanınan Hüseyin Efendi adlı arsız, az zaman zarfında kazaskerlik payesine kadar yükselmiş ve her işe burnunu sokmaya başlamıştı.”*⁶⁰

⁵⁷ Bkz. **Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, s. 1960, Muasır müelliflerden Mehmed Halife Cinci Hoca'nın padişah katındaki nüfuzuna işaret etmekte ve bu arada Şekerpare adında bir kadının da ismini zikretmektedir. Bkz. **Tarih-i Gilmani**, s. 24

⁵⁸ Lamartine, II, 667, Evliya Çelebi, **Seyhatname**, s. 169, Mehmed Halife, **Tarih-i Gilmani**, s. 24

⁵⁹ Danışmend, **Kronoloji**, III, 391, Krş. Na'ima, **Ravzatü'l-Hüseyn.**, IV, 973

⁶⁰ Abdurrahman Şeref, **Osmanlı Devleti Tarihi**, s. 243, Krş. Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 1111

Sultan İbrahim'in henüz kendisine halef olacak bir veliaht vermeye muvaffak olamaması⁶¹ Osmanlı hanedanının sonu anlamına gelmekteydi. Duacılar, kahinler, müneccimler ve eczacılar bu duruma çare bulmak için saraya çağrılmışlarsa da bunların hiçbirisi Sultan İbrahim'in rahatsızlıklarına çare bulamamaktaydı. Sultan İbrahim'e yel tedavisi, suya daldırma, masaj ve dua gibi yöntemler uygulanmış ancak bunların hiçbir faydası görülmemiştir.⁶² Bu sırada Cinci Hüseyin'in annesi, oğlunun babasından irsen devraldığı efsunlarla hayret edilecek şifalar vermekte olduğunu ve uğradığı nüzul ve iktidarsızlık darbelerine karşı tabiplerin yoğun mesaisinden bir fayda görmeyen padişahın sıhhatine kavuşabileceğini, sarayda bulunan bazı tanıdıkları vasıtasıyla Valide Kösem Sultan'a telkin etmiştir.⁶³ Nihayet Kösem Sultan'ın emriyle saraya çağrılan Hüseyin Efendi, padişahu üfleyerek onu kısa zamanda iyileştirmiştir. Zilfi'nin ifadesiyle, Hüseyin'in duaları ve efsunları görünüşe göre Sultan İbrahim'i iktidarsızlık cininden kurtarmıştır.⁶⁴

Freely'in kaydına göre, Sultan İbrahim'in iktidarsızlık sorununu çözmek için yoğun bir çaba harcayan Kösem Sultan⁶⁵, çareyi Sultanın hocası ve sırdaşı Cinci Hoca'ya başvurmakta bulmuştur. Cinci Hoca da içlerinde pornografik resimler bulunan kitaplar ve afrodisyaklar vererek padişahın cinsel dürtülerini uyandırmaya çalışmıştır. Nitekim bu tedavi başarılı da olmuş ve fakat aynı oranda Sultan İbrahim'in devlet işlerinden iyice uzaklaşmasına neden olmuştur.⁶⁶ Bu cümleden olarak Cinci Hoca'nın sihir ve hekimlikte (?) ün sahibi olması, öğrencisine güç veren ilaçları sağlaması, padişahın birinci derecede sevgi ve ilgisini kazanmasına neden olmuştur.⁶⁷ Bu durum onun şöhretini daha

⁶¹ Sultan İbrahim'in tahta çıkmasına müteakiben 1642'de Mehmed ve Süleyman ve 1643'de de Murad ve Ahmed isimli şehzadeleri dünyaya gelmiştir. Bkz. Danişmend (1972) III, 389-390, Na'ima, IV, 953, 956, 962, Karaçelebizade ise Orhan isimli şehzadenin doğumundan bahseder. Bkz. *Ravzatü'l- Ebrar Zeyli* (2003), 16

⁶² Zilfi, *Osmanlı Uleması*, s. 92

⁶³ Hammer, V, s. 1473, Uzunçarşılı, OT, V, s. 225

⁶⁴ Zilfi, *Osmanlı Uleması*, s. 92

⁶⁵ Ricaut bu hususta ilginç bir bilgi vermektedir. Ona göre Kösem Sultan sarayda öldürüldüğü sırada üzerinde ne varsa yağmalanmış ve "elbisesi içinde devrin padişahlarının dillerini bağladığına inandığı büyümlü bir zerdeva kürkü parçası" da ele geçirilmişti. Ricaut kendisine bu ayrıntıyı nakleden kişiden ayrıca, "...Cinci hoca tarafından imal edilmiş ve üzerinde Sultan Murad ve Sultan İbrahim adları kazanmış bir asma kilit bulunduğunu" duyduğunu da belirtmektedir. Bkz. *Türklerin Siyasi Desturları*, s. 32

⁶⁶ Freely, *Osmanlı Sarayı*, s. 165

⁶⁷ Lamartine, II, 667, Evliya Çelebi ise şöyle der: "Beri taraftan Cinci Hoca Hünkardan bir an münfek olmayın (ayrılmayıp) padişah yanında bir ferdi merd (bir erkek adam) yok idi. Sadr-ı azam ve valide sultandan takarrübü (yakınlığı) ziyade idi (çoktu). Padişah hintuya ve koçuya ve atlı katırlı tahtrevana binse bile (birlikte) süvar olurdu (binerdi)." Bkz. *Seyahatname*, s. 169

da artırmış ve o sarayda belirgin bir nüfuz kazanmıştır.⁶⁸ Nitekim Evliya Çelebi de ders arkadaşı olan Cinci Hoca'nın padişahı iyileştirildiğini söyler ve ikbali hususunda şunları kaydeder:

“Zağferonborlu (Safranbolu) nam şehirde Şeyhzade nam bir softa idi. Asitane'ye (İstanbul'a) gelip Unkapanı iç yüzünde Fil okuşu'nda Hamid Efendi Medresesi'nde hakir Ahfeş Efendi'den Molla Cami tilavet edip (okuyup) Kitab-ı İlm-ı Hacib Kafiye'yi ı'rab ederken, bu mezbur (adı geçen) Cinci Hoca, Ahfeş Efendi üstadından Kitab-ı İzzi okurken hikmet-i aziz ismine mazhar düşüp, bir günde izzet bulup saadetli padişaha surh- bad ve Kenzü'l- arş ed'iyelerin (dualarını) tilavet idüp, bi-emrillah (Tanrı'nın buyruğuyla) İbrahim Han hoş- hal olup (durumu iyileşip) Şeyhzade'nin ismi Cinci Hoca olup iştihar buldu (ünü yayıldı). Amma Allah alimdir, şerikimiz (ders arkadaşımız) olması cihetiyle keyfiyet-i hali ma'lumumuz (durumunu biliriz). İlm-i davetten (dua biliminden) asla bir harf bilmez idi. Ancak baht ve talihi bir zaman müsaade edip, ol dahi felek-i atlas-ı bukalemunde (bu değişen dünyada) pay-baflık (çulhalık) edip sağa ve sola gunagun (çeşit çeşit) mekikler attı.”⁶⁹ Katip Çelebi de benzer şeyler söylemektedir:

“Pâdisâh-ı 'âlem-penâh sâbika habis-hânedede bîm-i cânla hafakan ve sihir ve ba'zı sevdâvî 'illete mübtelâ olup müdâvât-ı cismâniyye çendân te'sîr itmez diyü erbâb-ı 'azâ'im ve neyyir-i necâta kendilerin okudurlardı. İttifâk medresede Hasan Efendizâde sùhtelerinden biri, ki Zagferanborlusından Hüseyin nâm bir şeyhzâde olup ba'zı 'azâ'im öğrenmişidi, Vâlîde Sultân'a, “bu makule kimsedir, okusa pâdişâh sıhhat bulurdu” dimekle sevk olunup da'vetle vardıkda okuyup vâhime imdâdı ile bir hâlete vicdânı gelicek mezbûra pek yapışup ta'yîn-i vezâ'if ile küllî iltifât buyurup def'aten Sahn medresesini virdiler. Merhûm Yahya Efendi istiksâr sadedinde olayım dirken gördi ki birkaç günden Galata kazâsı ile Hocalık hattı sâdır oldu.”⁷⁰

Kaynaklar Cinci Hoca'nın bilhassa saraydaki nüfuzuna işaret etmektedirler. Padişahın bile onun elinde oyuncak haline geldiği⁷¹ düşünülürse bu nüfuzun boyutları açık olarak görülecektir. Şemdanizâde, Hüseyin Efendi'ye Galata kadılığının tevcih ve bir büyük saray verilmesinden sonra onun kazandığı nüfuza işaretle, “..Bundan sonra “Cinci Hoca” deyü bir rütbe şöhret buldu ki melce-i kibar u siğar oldu” demektedir. Muasır yazarlardan Mehmet Halife'nin ifadesiyle Cinci Hoca, “..günden güne o derece sayılır ve el üstünde

⁶⁸ Bkz. Danişmend, **Kronoloji**, III, s. 391, Ahmet Rasim, II, s. 124-5, Afyoncu, III, s. 170-1, Altınay, **a.g.e.**, s. 60, Hammer, V, s. 1473, Zilfi, **a.g.e.**, s. 92, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, s. 2003

⁶⁹ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, s. 170

⁷⁰ Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 924, Na'ima, **Ravzatü'l- Hüseyin..**, IV, 973

⁷¹ Danişmend, **Kronoloji**, III, 391

tutulur oldu ki vezir-i azam bile ona baş vurmağa" başlamıştır.⁷² Kâtip Çelebi de, "Cülûsdan beri paşa-yı mezbûrun kemâl-i istiklâl üzre mülk-i 'Osmânî'de hükmü cârî iken Silahdâr Paşa ve Cinci zuhûru ile bazar-ı i'tibârî nev'an kâsîd olmuş idi" demekte ve padişah'tan sonra ikinci güç olan vezir-i azamın düştüğü durumu gözler önüne sermektedir.⁷³ Bu arada Cinci Hoca'nın Kazasker Karaçelebizâde Mahmud Efendi'nin kızı ile evlenmesini de eklemek gerektir ki, bu durum onun ulema çevrelerinde kendisine taraftar bulmasını sağlamıştır. Nâ'ima⁷⁴ bu hususa işaretle, "Giderek ta'ayyün kesb edüp nice mesalih-i umura karışmağla mülteca-i cumhur olup cem'-i emvale başladı" demektedir.

Altınay Hüseyin Efendi'nin saraya girmesinden sonra ilmiye rütbelerini birer birer elde ettiğini ve padişah hocası olmasına müteakiben Cinci Hoca olarak ünlendiğini kaydeder. Ona göre, "artık herkes hem saraya hoş görünmek hem de Hoca Efendi hazretlerine bağlanmak için ruhaniyetinden yararlanmaya" başlamıştır. Cinci Hoca günden güne ilerlemiş, ulemânın en soylu aileleri ile dostluklar kurmuş ve Karaçelebizâde Mahmud Efendi'ye damat olmuştur. O azletme ve atamada şeyhülislamın bile nüfûzuna müdahale eder olmuştur. Ahmet Refik biraz ileride Cinci Hoca'nın nüfûzuna işaretle şunları kaydeder:

"Sultan İbrahim'in sekiz yıl süren saltanatı süresince dört şehislam değişmişti: Şair Yahya Efendi, Ebusait Efendi, Sait Ahmed Efendi, Abdürrahim Efendi. Bütün bu şehisamların üstünde tek bir nüfuz egemen olmuştu. Sadece bir kişi kendisini tanıtmıştı: Cinci Hüseyin Efendi."

Herkes Cinci Hoca'nın nüfuzuna ve büyümesine tutkundu. Padişah gücünü ve aklının dengesini yola koymak, saray kadınları güzellikleriyle çekici olmak, **padişah-ı alempenaha** şirin görünmek için Cinci Hoca'nın nefesinden yararlanıyorlardı. Fakat asıl maddi kazancı Cinci Hoca yapıyordu. Saraydaki nüfuzundan yararlanarak, devlet makamlarını istediği gibi dağıtır, Üsküdar'da kendisine saraylar, hamamlar yaptırır, şehislama, ulemaya herkese emir verir idi. Şehülislam Yahya Efendi, **Aleme cübbe-ü destar keramet mi verir** tesellisiyle sonunda bir köşeye çekilmiş, Cinci Hoca'nın nüfuzu karşısında yenilgisini o da kavramıştı. Cinci Hoca'nın teveccühüne mazhar olmak isteyenler, sarayına gider gelirler hatta yaptırdığı saraylar için: **Mualla devlet abad oldu bu menzil mübarek bad** ya da **Yümnü devletle mübarek ola daim bu mekan** şeklinde tarihler düşürürlerdi.

⁷² Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, s. 24

⁷³ Katip Çelebi, *a.g.e.*, s. 924, Krş. Mehmed Halife, *a.g.e.*, s. 24

⁷⁴ Na'ima, *a.g.e.*, IV, s. 973

Çoğu ulema kadılık almak, mansıp sahibi olmak için Cinci Hoca'ya başvururlardı. Padişah hocalığını eline geçiren Cinci Hüseyin Efendi yüce saraylarda oturur, rüşvetle kadılar tayin ettirirdi. Ulemanın mansıp yağması günden güne artıyordu. Mansıp almayı başaramayanlar, koltuklarında bir kitap, kocaman kavuklarıyla Divan'a gelirler: "*Sultanım alim amilim bana zulmeyledi*" diye şeyhülislama giderlerdi. Şeyhülislamdan yüz bulamayanlar ise Cinci Hoca'ya başvururlar, istedikleri medreseleri ellerine geçirirlerdi. Beş bin gurusu veren ulema Cinci Hoca'dan Mekke kadılığını alırdı. Çoğunluğu sıraları gelmeden kadılığa kavuşurlardı. Bazen Cinci Hoca ile şeyhülislamın bir kadılığı iki kişiye sattıkları olurdu. O zaman hangi tarafın nüfuzu sağlamsa davayı o taraf kazanırdı. Ulemanın kadılık alışverişi göz önünde yapılırdı."⁷⁵

Sultan İbrahim bundan sonra **Cinci Hoca** olarak anılacak olan bu bahtiyar tabibi atıflara boğmuş, ona gümüş evâni ve kıymetli kumaşlar vermiş ve münhâl olan kapıcı ve müteferrika mansıplarının tahsisatlarını tahsis etmiştir. Ayrıca kendisine konak ve ek görevler de verilmiştir. Hatta devletin mali sıkıntılarla boğuştuğu böyle bir zamanda Cinci Hüseyin Efendi için iki milyon akçe para sarf edilerek muhteşem bir saray yaptırılması buna dair güzel bir örnek olarak verilebilir.⁷⁶ Evliya Çelebi İstanbul'a geldiğinde bu sarayı görmüş ve seyrederken konak görevlilerinden bir kapıcı, efendisinin (Cinci Hoca'nın) kendisini saraya davet ettiğini belirtmiştir. Evliya Çelebi bir zamanlar ders arkadaşı olan Cinci Hoca ile tesadüfi karşılaşmasını şöyle anlatır:

"Hatta hakir bu seyahatimizden Erzurum'dan gelip gördüm. Civan kapıcı-başı sarayına havale (görüşünü keser) bir a'li (büyük) saray bina edilmiş kim (yapılmış ki) ev ki asmana serçekmiş (başı gökyüzüne değmiş)" "Hakir bu saray-ı balayı (yüksek sarayı) temaşa ederken (seyrederken) bir bevvab (kapıcı) gelip: "Buyurun sizi Efendi hazretleri ister" dedi. "Efendiniz kimdir?" dedim. "Hünkar hocası bu saray sahibi ister" dedi." "Hakir merdivenden uruç edip (çıkıp) divan hane-i alisine (yukarı divanhanesine) çıktım. Gördüm yetmiş seksen semmür (samur) kürklü hudda man-i mümtaz-i civanan (genç ve seçme hizmetkarlar) minyan beste (hazır) olup durular. Hakir gördüm sadr-i alide (baş sedirde) bir küçük destar-i ulema (ulema sarığı) ile ber-kar siyah sakallı bir çelebi kimse oturur. Amma sahib-i hanenin kangisi idüğü ma'lumum

⁷⁵ Bkz. Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 62-5

⁷⁶ Hammer, V, s. 1479, Ahmet Rasim, II, 127, "Yeni yaptırdığı, kendi icadı olan Şeddad görünümlü sarayından çıkarılması da ferman olduğu gibi..", Bkz. Solakzade, II, 568, "..Ve ruşen bir 'ali saray inayet buyuruldu.", Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 137, "Bir saray-ı dilara ta' mirine başladılar ki görenler mütehayyir olurdu. Ol zaman ba'zı zürefa-i ulema bu beyti demiştir:

Bina Emsilesi'n bilmezdi Cinci

Anın için başladı evvela binaya", Bkz. Na'ima, IV, s. 1002-3

değil. Hemen levendane cümle huzara hitaben: "Esselamü aleyküm ey aşıkan" dedim. Hemen sadırdan: "Ve aleyküm selam, Hamide Efendi Medresesi'nde şeyhzade hakirin şeriki kardeşim, canım" deyip ayak üzre kalkıp hakirin elini eline alıp, öpüştük, kocuştuk (kucaklaştık). Amma alimallah (Allah bilir) bilememdim" "A be canım, dağ adamı levend olmuşsun. Ne bu bizim ile bi-gane aşinalık" dedikte, ol mahallede bile düşüp (hemen anlayıp): "Sultanım, var-i kadimim (eski dostum), ömrüm, canım şerikim ve çelebim şeyhzade aziz misiniz?" dedim. "Safa geldin, hoş geldin. Kahve içme şerbet getirin." dedi. "Nedir bu?" "Sultanım Defterzade Mehmed Paşa ile bu şehirden gideli iki buçuk sene oldu, bu imaristanı (bu bayındır yeri) görmemiştim. Hamdi Hüda (Allah'a şükür) güzel i'mar olmuş. Hüda mübarek eyleye" dedikte: "Evliya Çelebi, medrese köşesinde sizinle ilme meşgul olduğumuz sebebiyle cenab-ı izzet ilim berakatıyla bu sarayı ve Üsküdar ve vilayetimizde nice yerlerde çiftlikle ve nice güne ihvan ve inamlar etti." diye bi-hadd (sınırsız) hamd ü sena etti. "İnşallah Sultanım, ilim tilavet etmede şerik idim, inşallah devletinizde dahi dünyalığıyla şerik oluruz." dedikte: "Vallahi bi-tekellüf (teklifsiz) olduğundan hazz eyledim. Bre hazinedar gel! diye hazinedarın kulağına bir güftüğü edip bir andan sonra bir kese kuruş ve bir yeşil çuhavla kaplı kunduz siyahı bir semmür kürk ve bir lokmal, bol kadı kaftan, el-hasıl baştan başa bir kat esvap (giyecek) ihvan edip, ta'am taavül edip (yemek yiyip) "Düstur!" deyip giderken aşağı inip gördüm bizim at yerine bir fil-i mahmudi'ye benzer bir küheylan at, Şam üzengili ve sim (gümüştan) eyerli ve vüzera rahatlı bir küheylanat. "Efendi (Cinci Hoca) size ihvan etti" deyince yine efendi huzuruna çıkıp: "Sultanım, bizi hakten ref eyleyip (topraktan yükseltip) piyade iken atlandırdınız. Hüda sizden razı ola" deyip temenna edip yine ata süvar olup (binip) sehl (biraz) istirahat ettikten ba'de'l- asr (ikindiden sonra) anı gördüm, bir hay huy ile (şamatayla) elli adet hamal yüklü pirinç ve kahve ve şeker ve şem-i asel (bal mumu) ve revgan (yağ) ve asel (bal) ve'l- hasıl günagun (çeşit çeşit) ma'kulat ve meşrubat ile hane-i tehim (boş evim) malamal-i nimet-i Rabb-i rahim olup (Rahim Allah'ın nimetleriyle dolup) cihan cihan hazz edip, adamına bir şerbeti yağlık verip gittim." ⁷⁷

C. Cinci Hoca'nın Siyasi Faaliyetleri

1. Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın Katlinde Cinci Hoca'nın Rolü

Cinci Hoca'nın Osmanlı sarayına girişi ve padişah başta olmak üzere saray nezdinde sahip olduğu nüfuz, kaçınılmaz olarak onun devlet işlerine müdahil bir konum almasına da neden olmuştur. Sultan İbrahim'in saltanatı sırasında saray entrikalarında, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde söz sahibi bir kişi haline gelen Cinci Hoca, Kö-

⁷⁷ Evliya Çelebi, *Seyhatname*, s. 170-2

sem Sultan başta olmak üzere padişah üzerinde etkin olan saray ve askeri çevrelerce ittifak halinde olarak devlet işlerine karışmaktan geri durmamıştır.⁷⁸ Nitekim onun, memuriyetini ileri derecede suiistimal etmiş olduğu⁷⁹, özellikle yoğun bir kadrolaşma siyaseti izlediği ve kendisine bağlı yandaşlarını çeşitli mevkilere getirdiği belirtilmektedir. Mesela Kanuni'nin dördüncü kuşaktan torunu olan Sultanzade Mehmed Efendi'nin sadaret mevkiine getirilmesi, "padişah hocası ve kafeste kaldığı yıllar boyunca tek arkadaş" olan Cinci Hoca sayesinde idi. Bu nedenle Sultanzade Mehmed Paşa, adeta Cinci Hoca'nın kuklası durumuna gelmiştir. Hocanın İbrahim üzerindeki büyük etkisi nedeniyle Kösem Sultan da, o güne dek sahip olduğu gücü yitirerek geri plana düşmüştür.⁸⁰

Kösem Sultan ile ikinci vezir yanında itibarlı bir konum kazanmış olan Cinci Efendi, bu sırada Sultan Murad'ın düzenlemelerini devam ettirmek isteyen ve fakat harmin entrikalarını ve kimi grupların tutkularını göğüslemek zorunda kalan Vezir-i azam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın görevden alınmasını ve sonra da öldürülmesini sağlamıştır.⁸¹

Kara Mustafa Paşa Sultan Murad'ın yetiştirdiği bir devlet adamı ve öteki vezirler içinde seçkin olanı idi. IV. Murad zamanında yeniçeri ağalarının hakim olduğu bir sırada, ocak zorbalarını te'dibindeki gayretleri ile göze girmiş ve Bağdat'ın fethi sırasında sadrazam Tayyar Mehmed Paşa'nın şehit olması üzerine de mühür kendisine verilmiştir.⁸² Sultan Murad'ın son dönemlerinde İran seferine çıkan ve Safavilerle Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı (1636) imza eden Mustafa Paşa, İstanbul'a geldiği zaman padişahın iltifatına mahzar olmuştur. Sultan Murad'ın sadrazama, "*Lala hoş geldün, etmeğüm sana helal olsun*" dediği rivayet edilmektedir.⁸³

Sultan Murad'ın ölümü üzerine tahta çıkarılan Sultan İbrahim Mustafa Paşa'yı mevkiinde bırakmış, hatta Mehmed Halife'nin ifadesiyle Osmanlı ülkesinin bütün yöne-

⁷⁸ Bkz. SHAW, Stanford J., **Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye**, C.I., E yay., 1. Baskı, İstanbul, 1982, 276, Özcan, a.g.m., s. 542

⁷⁹ Aksun, II, s. 188

⁸⁰ Freely, **Osmanlı Sarayı: Bir Hanedanlığın Öyküsü**, s. 167

⁸¹ Bkz. Solakzade, **Tarih**, II, 558, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 924, Uzunçarşılı, **OT**, III, 211, Danişmend, **Kronoloji**, III, 391-2, Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l- Vukuat**, C.I-II, haz. Neşet Çağatay, TTK yay., 3. Baskı, Ankara, 1992, s. 243, "*Cinci Hoca lakabıyla tanınan Hüseyin Efendi adlı arsız.. her işe burnunu sokmaya başlamıştı. Ancak Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın vakar ve heybeti, istediği oyunu oynamak isteyen bunun gibi bozguncuların sorumsuzca hareketlerine engel oluyordu. Fakat onların garazkar tutumları yüzünden o akıllı vezir öldürüldü.*", Abdurrahman Şeref, **Osmanlı Devleti Tarihi**, s. 243, Ahmet Rasim, II, 125

⁸² Danişmend, **a.g.e.**, III, s. 376-7

⁸³ Danişmend, **Kronoloji**, III, s. 383-4

timini ona vermiştir.⁸⁴ Ancak padişah üzerindeki nüfuzuna istinaden ve Sultan İbrahim'in sefahatle meşgul olmasından da istifade etmek isteyen Mustafa Paşa, dönemin karakteristik bir siyaseti olarak son söz sahibi olmak istemiş⁸⁵ ve bunun içinde muhaliflerini sindirme yoluna gitmiştir. İlk olarak Nasuhoşazade Hüseyin Paşa'yı ortadan kaldıran sadrazam, Danişmend'in ifadesiyle mevkiini tahkim etmek için daha birçok muhaliflerinin kanına girmiş ve şiddetli bir tedhiş siyasetiyle devletin başında müthiş bir diktatör kesilip halkın nefretine uğramıştır.⁸⁶

Diğer taraftan dönemin siyasal konjonktürü, padişah dışında herhangi bir kişi ya da zümrenin sivrilmesine engel olmaktadır. Sadrazamın, böyle bir girişimin kendisinin sonu anlamına geldiğini önceden tahmin edip etmediği bilinmez, ama muhaliflerini ortadan kaldırmak düşüncesi akıllara böyle bir düşünceyi getirmektedir. Nitekim Mustafa Paşa, saray içindeki muhaliflerinin en mühimlerinden Kösem Sultan, Silahdar Yusuf Paşa ve Cinci Hüseyin kliğine karşı harekete geçmiş; bunun için askeri ayaklandırmak istemiştir.⁸⁷ Onun, bu amaçla ocak ağalarına yüz kese akçe dağıttığı belirtilmektedir.⁸⁸

Na'ima⁸⁹, **Silahdar Paşa-yı cedid mazhar-ı iltifat-ı padişahi olup Cinci Hüseyin Efendi ile ittifak ittihad eyleyip, umur-ı devlete karışıp vezir-i azama mu'araza sadedinde olmağa** ve Silahdar Paşa'nın Cinci Hoca ile **i'tizad edip vezire galebe çalmağa** başladıklarını kaydetmektedir. Ayrıca vezir ne işlerse, kimden ne alırsa, ne tevcih ederse, bunları haber alıp **hufyeten padişaha akbeh vezh üzre** bildirip rakiplik ettiklerini eklemektedir.

Muasır müelliflerden Mehmed Halife, Valide Kösem Sultan ile Cinci Hoca'dan bahsetmez ancak sadrazamın Yusuf Paşa ile ilgili olarak düşüncelerine yer verir. Ona göre sadrazam bu biçim bir hareket ve yönetim sürdürürken bir gün Sultan İbrahim'in **Kardeşim Sultan Murad'ın bir güvenilir ve değerli silahdarı varmış. Benim niçin olmasın?** diye hatırına geldiğini ve Girit fatihi olan Bosnalı Yusuf Paşa'yı kendisine makbul güvenilir bir muhasip yaptığını kaydeder.

⁸⁴ Bkz. **Tarih-i Gilmani**, s. 21

⁸⁵ Ahmet Rasim bu hususta şunları söyler: *"Bu zamanın insanlarında görülen hareket ve kötü ahlak, ne türlü bir düşüncenin neticesi olduğunu tayin etmekte insanı hayrette bırakıyor. Yüksek makamdakiler aşağı makamdakiler kim olursa olsun, padişah birini öldürün deyince öldürüldüğünü bildikleri ve gördükleri halde yine de makam hırsı ile kıvranıp yekdiğeri aleyhine iftira ve isnatlarda bulunmaları bu zamanda bizim aklımızın alacağı şeylerden değildir."*, Bkz. **Osmanlı Tarihi**, II, s. 130-1

⁸⁶ Danişmend, **Kronoloji**, III, s. 390-1, Ahmet Rasim, II, 123-4

⁸⁷ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, 1960

⁸⁸ Danişmend, **Kronoloji**, III, s. 392

⁸⁹ Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 975-8

Sonuç olarak Mustafa Paşa'nın yeniçerileri ayaklandırma düşüncesi, ocağın nüfuzlu bir ihtiyarı olan Koca Muslihiddin Ağa tarafından önlenmiştir. Olayın padişaha intikal etmesi üzerine Mustafa Paşa padişahın huzuruna çıkmış ve söylenenlerin iftira olduğunu söylemişse de onun izalesinde kararlı olan Sultan İbrahim: *"Lala, hep yalan söylersin; bu sözlerin doğru değildir. Onlar benden razılar, fitneyi sen kaldırmak istersin. Ver mührümü, ben zabt eder bir adam bulurum"* demiş ve katledilmek üzere Bostancıbaşıya emir vermiştir. Bu emri ilk başta yanlış anlamasından dolayı Bostancıbaşının elinden kurtulan sabık sadrazam daha sonra yakalanarak siyasetle katledilmiştir.⁹⁰ (31 Ocak 1644)

2. Başlıca Tayin, Azl Ve Katl Olaylarında Cinci Hoca'nın Etkisi

Cinci Hoca Kemankeş Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra tamamen serbest kalmıştır.⁹¹ Mehmed Halife, *"Kara Vezir'in korkusundan Sultan'a yakınlaşabilmiş değildi"* şeklinde bahsettiği Cinci Hoca'nın, sadrazamın ortadan kaldırılmasına müteakip *"padişaha son derece yakınlık kazandığını"* söylemektedir.⁹² Nitekim bundan hemen sonra bazı azl ve tayinler olmuştur ki bunların da Cinci Hoca'nın marifetiyle gerçekleştirildiği düşünülebilir. Mesela, Gümilcine'den ma'zul Hamdi Çelebi şeyhülislâma varıp babaları Es'ad Efendi'nin mülâzımı olmak takribiyle merhamet ricasına vafir niyaz eylediyse de şeyhülislâm yüz vermeyip, *"Şimdi haline münasib bir şey yoktur, sana nasıl mansıb verelim"* diye-

⁹⁰ Bkz. Na'ima, IV, s. 979 vd., Danişmend, **Kronoloji**, III, 392, Aksun, II, 169, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, 1961-2, Bu olayda Cinci Hoca'nın ismini zikretmeyen Mehmed Halife, Mustafa Paşa'nın azl ve katli olayını şöyle anlatır:

"Bu tür bir kimsenin, padişahın yakınında bulunmakla Kara Mustafa Paşa'ya göre devlet işlerine zararlı olması muhakkaktı. Gerçi Sultan Murad'ın bir musahip ve yakını vardı. Ama hiç kimse ondan hoşnut değildi ve hazetmezdi. Çünkü bütün devlet işlerine karışırdı. Vezirler ve öbür devlet adamları, hatta vezir-i azamlar boyun eğip elini öperlerdi. Vezir-i azam "Şimdi benim zamanımda da bu gibi bir kimsenin padişah yakınında olması layık ve uygun değildir" diye düşünüyordu. Ama onun yok edilmesi güç bir işti. Onu padişahın yakınında istemeyip uzaklaştırmaları için yeniçerilere başvurmak gerekti. Padişah Mustafa Paşa'nın bu düşüncesini öğrendi. Onu katledip mühr-ü hümayunu Civan Kapıcıbaşı Mehmed Paşa'ya gönderdi.", Bkz. **Tarih-i Gilmani**, s. 21-2, Şemdanizade bu hususa işaretlerle şunları kaydeder: *"Cinci Hoca ve cedid Silâhdâr Yusuf Paşa peydâ olup hünkâra makbûl ve mukarreb olmalarıyla umûra müdâhale itdiklerini vezîr def' idemediğinden mâ 'adâ bunlar kendüyü i'dâm ideceklerini bilüp ve kendüyü pâdişâha gamz itdikleri için iltifâtdan sâkit olduğunu görüp def'lerine ilâç bulamayup kendü çırâğı olan kul kethudâsına yüz kîse virüp "oda başlılara ve eşbehlere taksîm eyle. Dîvânda çorba kapmasunlar. Niçün? dinildikde Cinci Hoca ile Silâhdâr Paşa'nın katlini taleb itsünler" deyü tenbih itmekle kul kethudâsı mahfi akçeysi oda başlılara tevzî' ve merâmı ifâde itdikde "pek eyü" didiler. Ammâ mâbeynlerinde "asker bu rütbeye vardıkda korkaruz sonra zabt olunmayup fesâd-ı azîme bâ'is oluruz" deyü pîç ü tâbların yeniçeri ağası duyup hünkâra haber virdikde vezîrin sarâyda olan câsûsları bu sırrın işşâ olunduğün kendüye bildürdüklerinde vezîr tebdil hünkâra varup "bana söyle iftirâ olunmuş" deyü yemîn ile başladıkda pâdişâh bostancıbaşıya "al şunu" buyurmağla."*, **Mür'it- Tevarih**, s. 135

⁹¹ Danişmend, **a.g.e.**, III, s. 392

⁹² Bkz. **Tarih-i Gilmani**, s. 24

rek bunu reddetmiştir. Na'ima mütekellim bir adam olan Hamdi Çelebi'nin "*Sultanım kendi etba'ına fa'idesiz bir dirah-tı bi-semere benzer*" diyerek **vafir kelimat-ı ta'n-amiz söyleyip ahir varıp muallim-i sultani Hoca Efendi'ye müraca'at etmekle** Bağdat kazasına na'il olduğunu kaydetmektedir.⁹³ Na'ima Müfettiş Ahmed Efendi'nin yerine, Esmâ Han Sultan Müderrisi ve Hoca-i Sultani Hüseyin Efendi'nin mektupçusu olan Cerrah Şeyhi-oğlu müfettiş olmuştur. Cerrah Şeyhi İbrahim Efendi Cinci Hüseyin Efendi'nin pederi Karabaş Efendi ile sohbet ve eskiye dayalı dostluğa sahiptiler.⁹⁴ Cinci Hoca, şeyhülislâm tarafından Atpazarı'nda Matmusü'l-isr Yusuf Paşa Medresesine tayin edilen Kazasker Mahmud Efendi'nin oğlu Osman Çelebi'ye, Beşiktaş'ta Hayreddin Paşa-yı Gazi Medresesi'ni tevcih etmiştir. Daha sonra bunda da değişiklik yapılmış Osman Çelebi A'îşe Sultan Medresesi'ne tayin edilmiştir.⁹⁵

Bu tür tayinlerde Cinci Hoca'nın müdahil olmasının şeyhülislâmı ne derece müteessir etmiş olduğu tahmin edilebilir. Bunun dışında, Hoca Hüseyin Efendi tavassutu ile Kudsi-zade Efendi Bursa'dan Edirne kazasına nakl olunup yerine İsmetî Efendi getirilmiştir.⁹⁶ Na'ima, Cinci Hoca'nın müderrisliğine tayin edildiği günden dost olduğu Mimar Kasım Ağa'nın padişah tarafından katline ferman çıkarıldığı zaman devreye girerek onu Gelibolu'ya nefy (sürgün) ettirmek suretiyle kurtardığını da nakletmektedir. Bu sırada yeni Mimar Mustafa Ağa'dan, Kasım Ağa'nın yaptığına benzer bir ahır yapması emredilmiş ancak onun bu iş için istediği para padişahın hiddetlenmesine sebep olmuştur. Kasım Ağa'nın Mustafa Ağa'nın yapacağı ahırdan daha büyük olan ahır için harcadığı paranın Mustafa Ağa'nın istediği paradan üç kat daha fazla olması üzerine Kasım Ağa'yı boş yere azlettiğini düşünen padişah, "*Kasım doğru imiş na-hak yere anı azl eyledik.*" demiştir. Nitekim çok geçmeden Mustafa Ağa mimarlıktan azl ve Hoca Efendi himmetiyle Kasım Ağa tekrar mimar olmuştur.⁹⁷ Na'ima daha ileride Kasım Ağa'nın yine Cinci Hoca sayesinde mimarbaşı olduğunu kaydetmektedir.⁹⁸ Teke Sancağı Beyi Gürcü Paşazade'nin **ba'zı cünun ve hıffetine bina'en** azl olunması üzerine Teke sancağı, Cinci Hoca ricasıyla Seydişehir'li Hacı Ahvad-oğlu Ahmed Bey'e verilmiştir.⁹⁹

⁹³ Na'ima, **Ravzatü'l-Hüseyn..**, IV, s. 1003

⁹⁴ Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 1009

⁹⁵ Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 1010

⁹⁶ Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 1024

⁹⁷ Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 1025-6

⁹⁸ Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 1060

⁹⁹ Na'ima, **a.g.e.**, IV, s. 1027

Bazı devlet adamlarının katli de Cinci Hoca marifetiyle gerçekleşmiştir. Nitekim Katip Çelebi'de geçen, “..Ve Mustafa Paşa sâhirlerindendir diyü bir Magrib’yi Tunus’dan getürdiler. Cinci ma’rifetiyle gice siyâset ve katl olundu.”¹⁰⁰ kaydı, Cinci Hoca’nın bir takım katl olaylarında rolünün olduğu düşüncesini desteklemektedir. Maktul vezir-i azam Mustafa Paşa’nın himaye ettiği Rumeli Beylerbeyi Faik Paşa’nın sarayda idam edilmesinde de Cinci Hoca’nın parmağı olduğu düşünülebilir¹⁰¹ ki bu durum, sadrazamın Cinci Hoca ve partisine darbe indirmek üzere harekete geçmesine neden olmuştur.¹⁰² Ancak biraz önce de belirtildiği gibi o buna muvaffak olamadan bizzat bu partinin bir tertibiyle devre dışı bırakılmıştır. Diğer taraftan Kaptan-ı Derya Piyale Paşa’nın da Cinci Hüseyin Efendi’nin etkisiyle katledilmiş olduğu görülmektedir.¹⁰³

Girit Seferi sırasında İstanbul’da yaşanan bazı siyasal gelişmelerde de Cinci Hoca’nın etkinliği söz konusudur. Nitekim Venedik’e karşı Girit’e sefer açılmasında da Cinci Hoca’nın rolü vardır.¹⁰⁴ Mısır’a sürülen Kızlarağası Sünbül Ağa ve maiyetinin Girit adası civarında Malta korsanları tarafından gasp edilmesi üzerine Girit seferine emir çıkmış ve Kaptan-ı Derya Silahdar Yusuf Paşa bu sefere memur edilmişti. Danişmend, Yusuf Paşa’nın bu sefer için vezir-i azam Mehmed Paşa ile ayrı düşüğünü ve fakat Cinci Hoca ile birlikte padişahu ikna ettiğini belirtmektedir.¹⁰⁵

İleride de ifade edileceği üzere Girid Seferi’ndeki muvaffakiyetsizlikler Cinci Hoca’nın elini zayıflatmış ve Sadrazam Mehmed Paşa bundan istifade ile Cinci Hoca’nın nüfuzunu kırmaya çalışmışsa da¹⁰⁶, Girit’in fethedildiği haberi geldikten sonra Hoca Efendi evvelkinden ziyade **mu’azzez ü mültefet** olup, sadrazama gereksiz yere düşman ve muhalif olmaktan pişman olmuştur. Kapudan Yusuf Paşa ise Hanya’yı fethetmesi hasebiyle, **huzur-ı padişahide evvelkinden ziyade mu’teber ve mültefet** olmuştur.

¹⁰⁰ Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 930

¹⁰¹ Na’ima, “Silahdar [Yusuf] Paşa ile Cinci Hoca da’ima vezirin aleyhine sa’y edip Faik’i katl ettirmek isterlerdi.” demektedir. Bkz. **A.g.e.** IV, 976

¹⁰² Danişmend, **Kronoloji**, III, 392

¹⁰³ Solakzade, **Tarih**, II, 561, Na’ima, **a.g.e.**, IV, 995, Ahmet Rasim, II, 126, Karaçelebizade Cinci Hoca’nın ismini zikretmemekle birlikte Piyale Paşa’nın katli hususunda şunları söyler: “..Merhum Piyale Paşa, kapudan iken bir harbi gemisi alınup mevcudu teslimden sonra a’da iftirasiyle “ol gemide bir altun sini var imiş” deyü pençe-i şikenceye giriftar ve öyle bir vucudu gute-har-ı derya-yı rahmet-i Perverdigar etdiler.”, Bkz. **Ravzatü’l Ebrar Zeyli**, s. 269

¹⁰⁴ Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, 969 Uzunçarşılı, **OT**, III, 218, Danişmend, **a.g.e.**, III, 394, Hammer, V, 1495

¹⁰⁵ Danişmend, **a.g.e.**, III, s. 394, Şemdanizade de Yusuf Paşa gibi Cinci Hoca’nın da vezir-i azamla ters düşüğünü kaydetmektedir. “..Ve Hanya fethinden mukaddem askerden za’iflik haberi geldikde bu sefere bâ’is olan Cinci Hoca’ya vezîr izhâr-ı adâvet ve müte’allaktına rahmeye mübâderet itmiş idi. Sonra fetih haberi geldikde Hoca izzet bulup vezîr mahcûb oldu.”, Bkz. **Mür’it- Tevarih**, s. 141

¹⁰⁶ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, s. 1967-8

Mehmed Paşa bu durumdan endişelenerek Yusuf Paşa'nın İstanbul'a gelmesini engellemek üzere ona Mısır'ı tevcih etmişse de buna engel olamamıştır.¹⁰⁷

Sonuç olarak Vezir-i azam Mehmed Paşa, padişahın Hanya fatihi Yusuf Paşa'ya olan iltifatından kuşkulananak onu azlettirmek yoluna gidecektir. Şemdanizade'nin aşağıdaki kaydında da anlaşılacağı üzere vezir-i azam, Girit seferine muhalefet etmekle Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa ile ayrı düşmüş, hatta Yusuf Paşa'nın Hanya'yı fethi¹⁰⁸ üzerine mührün ona verileceği endişesi ile onu padişaha gammazlamıştır. Şemdanizade Cinci Hoca'nın, vezir-i azam tarafından gammazlanarak hapsedilmiş olan Yusuf Paşa'yı valide sultan ile birlikte affettirdiğini kaydetmektedir ki Cinci Hoca'nın hayatı boyunca en iyi icraatı bu olsa gerektir.¹⁰⁹

Ahmet Rasim de Mehmed Paşa'nın tertibini doğrulamakta ve padişahın iltifatına mahzar olmasından kuşkulananak ve makamına geçeceği korkusuyla¹¹⁰ Paşa'yı Mısır valiliğine atamak istediğini ve fakat Yusuf Paşa'nın aniden İstanbul'a gelmesiyle buna muvaffak olamadığını söylemektedir. Mehmed Paşa buna rağmen düşüncesinden vazgeçmemiş ve Yusuf Paşa'yı- Şemdanizade'nin yukarıdaki ifadelerine benzer şekilde padişaha gammazlayarak hapsedilmesine sağlamıştır. Ancak Ahmet Rasim Şemdanizade'nin tersine, Cinci Hoca ile Valide Sultan'ın Yusuf Paşa'nın affedilmesine muvaffak olamadığını söylemektedir.¹¹¹

Vezir-i azamın kendisini katletmek üzere padişahu tahrik ve teşvik etmesi üzerine Yusuf Paşa da harekete geçmiş ve Cinci Hoca'nın gayreti ile Mehmed Paşa'nın azlini sağlamıştır.¹¹² Vezir-i azamın tertibine karşılık olarak o da, **Vezirin Girit seferini is-**

¹⁰⁷ Bkz. Na'ima, a.g.e., IV, s. 1063-5

¹⁰⁸ Mehmed Halife, **Tarih-i Gilmani**, s. 22

¹⁰⁹ Na'ima, IV, s. 1065, Danişmend, III, s. 399, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, 1969, MUMCU, Ahmet, **Osmanlı Devleti'nde Siyâseten Katl**, Phoenix yay., 3. Baskı, Ankara, 2007, s. 81, “..Ve vezîr Hoca ile şekerâb ammâ hoca silâhdâr paşa ile müttehid olduğundan dahi ziyâde vesvese idüp Yusuf Paşa'nın def'ine sa'y ider idi. Ve bir gün fırsat bulup pâdişâha “pâdişâhum Yusuf Paşa'ya bunca hazîne irsâl olundu. Bir kır kal'a alup içinde olanları mâlnıyla salıvirdi. Lâkin tehiyy salıvirilmez. Mahfî altun almış. Zirâ kal'anın îrâdı yok. Nâfile devlete masraf-ı kesire dahi peydâ itdi. İbrâm olunsa aldığı altun söylemek gerek. Bâri yoluyla geldiği vakitte hediye getürmüş olsa. Ne demelü iki summâki taş direk getürmek ne demek?” diyerek pâdişâhu tahrik, pâdişâh dahi “mâl-ı fütuhât” diyerek Yusuf Paşa'yı bostancıbaşı habsine virdikde Hoca ile vâlide “pâdişâhum bu işden asker nefret ider. Düşmene sürür hâsil olur. Şân-ı şâhâne değil” deyüp afo itirdüklerinde..” , Bkz. Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 141

¹¹⁰ Mehmed Halife de bu tür bir endişeye işaret eder fakat onun bu sebeple Koca Musa Paşa adlı birini azlettirdiğini kaydeder. Bkz. **Tarih-i Gilmani**, s. 23

¹¹¹ Ahmet Rasim, II, 131

¹¹² Mumcu, **Siyâseten Katl**, s. 81, Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l- Vukuat**, I-II, 245, “Cüvan/Civan Kapucubaşı”, “Semin” ve “Ayyaş-u kallaş” unvanları ile alınan bu vezir hakkında Danişmend şunları kaydeder: “..ahlak düşkünü bilhassa yalancılığı ve dalkavukluğu ile meşhurdur. Sultan İbrahim'in en çilginca

tememesinin nedeni Venedik balyosundan altmış bin filori vaadi almasındandı şeklinde bir iddia ortaya atmış, muhakeme edilen Mehmed Paşa ise dilini tutamayıp ileri geri konuştuğundan azledilmiştir.¹¹³

Diğer taraftan Yusuf Paşa'nın da sarayda düşmanları yok değildir. Nitekim Hanya galibiyetinden hediye bekledikleri halde ümitleri boşa çıkan saray mensupları, benzer bir şekilde Yusuf Paşa'yı padişaha gammazlamışlardır. Bu tür durumlarda çevresindekilerin sözüne uyarak alelacele katli emirleri veren¹¹⁴ Sultan İbrahim ise kış mevsiminin bu en şiddetli günlerinde, ondan Girit'i almasını emretmiş; Yusuf Paşa'nın bu mevsimde gidilemeyeceğini söylemesi üzerine emre muhalefet suçundan dolayı idam edilmesini emretmiştir.¹¹⁵ (H. 1055/ M. 1645)

Yusuf Paşa'nın katlinin arka planında başka sebepler de vardır. Mesela Jorga, padişahın Yusuf Paşa'yı, yeterince kürk getirmediği ve Girit'te sözde 3 milyon altını zimmetine geçirdiği gerekçesiyle idam ettirmiş olduğunu söylemektedir.¹¹⁶ Muasır müelliflerden Mehmed Halife Yusuf Paşa'nın katli hususunda, padişah katında en az Cinci Hoca kadar nüfuz kazanmış olan Şekerpare adlı bir kadına işaret etmektedir.¹¹⁷ Katip Çelebi ise Cinci Hoca'ya işaret eder ve *"..edna sebep ile izale olundu.."* demektedir.¹¹⁸ Na'ima da onun katlinden üzüntü duyar ve öldürülmesine güzel hizmetlerinin olacağını söyler. Na'ima ayrıca, Yusuf Paşa'nın Cinci Hoca ile ittifak ederek Vezir-i azam Kara Mustafa Paşa'yı katlettirdiğini de ekleyerek, *"eylediği cürmün mücazattır ki emr-i Hak ile*

sözlerini bile birer "ilham-ı Rabbani" sayarak sınırları zaten bozuk olan padişahu büsbütün çileden çıkarmıştır." Bkz. **Kronoloji**, III, s. 392, Krş. Mehmed Halife, **Tarih-i Gılmani**, s. 22, Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 141, Ahmet Rasim, II, 131, Danişmend biraz ileride Mehmed Paşa'nın ölümüne istinaden *"Bu adamın memlekete yegane hizmeti Girit'e geldikten tam bir ay sonra ölüvermesidir"* demektedir. **A.g.e.**, s. 403

¹¹³ Na'ima, IV, s. 1065-6, Hammer, V, 1515, Danişmend, **a.g.e.**, III, 399, Ahmet Rasim, II, s. 131

¹¹⁴ Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 81-2, Jorga Sultan İbrahim'in, Girit Savaşı'nın devam ettiği bir sırada iç hazinenin parasını talep eden Sultanazade Mehmed Paşa'nın üzerine, "bozdoğan"ı ile yürüdüğünü söylemektedir. Bkz. Jorga, IV, 58, Hammer ise Sultan İbrahim dönemine işaretler, "Körü körüne husumet namına, mücrim ve masum ayrılmaksızın idam cezaları icra ediliyordu." demektedir. Hammer, V, 1508, Ahmet Rasim ise bu hususa işaretler şunları söylemektedir: *"Bu ölümlerin meydana gelmesi, padişahın "öldürün!" der demez kim olursa olsun idamı, ilk bakışta hükümsizliğe işaret eder. İkinci olarak da vezirlerin ve ümeranın öldürülmesine ve efrada küçük bir nazarla bakan bir hükümdarın hükümet usulüne vakıf olmadığına ve yalnız kendi heva ve hevesine uyduğunu gösterir. Buna binaen devlet idaresi başıboş bir şekline (keyfema yeşa-ğ) girer. Bu durumda genel güvenlik yok olmuş, insan hakkı ayaklar altına alınmış olur ki bundan büyük zulüm olamaz. Görüyorsunuz ki zihnen hasta olan Sultan İbrahim'de bile kan dökme huyu var olup, her istediği akla uysun veya uymasın yerine getirme kabiliyeti aklından daha fazladır."*, Bkz. Ahmet Rasim (2005), II, 125

¹¹⁵ Bkz. Na'ima, IV, s. 1067-8, Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 142, Danişmend, III, 399-400, Jorga, IV, s. 55, Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l- Vukuat**, I-II, 245, Uzunçarşılı, **OT**, III, 224-5, Mumcu, **a.g.e.**, s. 81-2

¹¹⁶ Jorga, IV, s. 55, Uzunçarşılı, **OT**, III, 224-5

¹¹⁷ Bkz. **Tarih-i Gılmani**, s. 24

¹¹⁸ Bkz. **Fezleke Tarihi**, s. 970

bir surette bürüz eyledi"¹¹⁹ demektir. Sultan İbrahim'in bu aceleye getirilmiş emrinden dolayı daha sonra pişman olduğu ve paşayı kendisine gammazlayanlara beddua ettiği de rivayet edilmektedir. Cinci Hoca ise en önemli mütteliklerinden birini bu şekilde kaybetmiştir.

D. Cinci Hoca'nın Düşüşü Ve Katli

1. Cinci Hoca'nın Gözden Düşmesi

Cinci Hoca'nın ikbali iki sene kadar sürmüş, ancak kendisi için gelen şikayetler nedeniyle gözden düşmeye başlamıştır.¹²⁰ Cinci Hoca özellikle devlet kadrolarına yapılacak tayin ve azillere karışmış, medrese hocalıkları ve kadılıkları rüşvetle satın almış hatta bazı görevler için açık artırma düzenlemiş ve böylelikle büyük bir servet edinmiştir.¹²¹ Nitekim Ricaut ondan İstanbul'un en zengin adamı olarak bahsetmektedir.¹²² Ancak Cinci Hoca'nın bu girişimleri, gerek siyaset çevrelerince ve gerekse ulemâ mensuplarınınca görmezlikten gelinmemiş ve dönemin siyâsal ortamında alışılmış bir gelenek olmak üzere kendisi de devre dışı bırakılmıştır. Cinci Hoca'nın düşüşü bu yönüyle kendisinden yarım asır kadar sonra katledilen Feyzullâh Efendi'nin düşüşü ile benzerlikler göstermektedir. Nitekim Feyzullâh Efendi de büyük bir servet edinmiş pek çok kesimi rahatsız eden girişimleri nedeniyle ortadan kaldırılmıştır.¹²³ Fakat Feyzullâh Efendi'nin aynı zamanda önemli bir alim ve fakih olduğunu da unutmamak gerekir.¹²⁴

Zilfi'ye göre ilmi yeterlilikten ve resmi hoca unvanından yoksun¹²⁵ olan Cinci Hoca, eşit derecede güçlüydü ve fakat nefret ediliyordu. Onun özellikle ulemâ nazarın-

¹¹⁹ Bkz. *Ravzatü'l Hüseyin*., IV, s. 1063

¹²⁰ Cinci Hoca'nın düşüşüne padişahın, artık muska ve nefeslerinde eski tesiri bulunmadığına kanaat getirmesinin sebep olduğu belirtilmektedir. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, IV, 2003

¹²¹ Altınay, *Hoca Nüfuzu*, s. 63, 64-5, Uzunçarşılı, *OT*, III, 218, Afyoncu, *a.g.e.*, III, 171, BAYSUN, M. Cavid, "Mehmet IV", *İA*, VII, MEB yay., İstanbul, 1987, s. 548

¹²² Ricaut, *Türklerin Siyasi Desturları*, s. 32, Ricaut Cinci Hoca'nın ismini zikretmemekle birlikte dönemin önemli bir özelliğine- devlet adamlarının ileri derecede servet edinme alışkanlıklarını- da işaret etmekte ve şöyle demektedir: "...zenginliklerinin onlara zincir olacağını, eninde sonunda kayıplara sebep olacağını bilmelerine karşılık, biran önce servetini artırmak için nasıl çaba sarf ettiklerine tanık oldum.", Bkz. *A.g.e.*, s. 12

¹²³ Bkz. ANDREASYAN, Hrand D., "Balatlı Georg'a Göre Edirne Vak'ası", *İÜFTD*, C. XI/15, İstanbul, 1960, ss. 47-64, KÖPRÜLÜ, Orhan Fuad, "Feyzullah Edendi", *İA*, C.IV, MEB yay., İstanbul, 1993, ss. 593-600

¹²⁴ Bkz. OKUMUŞ, Mesud, "Erzurum'lu Şeyhülislam Feyzullah Efendi Ve Osmanlı İlim Hayatı'ndaki Yeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Düşüncesi Tarihinde Erzurum Sempozyumu*, Erzurum, 2006, ss.

¹²⁵ Bkz. Zilfi, *Osmanlı Uleması*, s. 196, Zilfi'nin tersine kaynaklar resmi hoca unvanını aldığı kaydetmektedir. Mesela Hammer, Sultan İbrahim'in Hüseyin Efendi'yi kendisine hoca olarak tayin etmiş olduğunu belirtmektedir. Bkz. *A.g.e.*, V, s. 1473, Krş. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmî Teşkilatı*, TTK yay., Ankara, 1988, s. 146

da hakir görülmesine en ziyade yol açan durum ise, sarayda sahip olduğu ikbâli idi.¹²⁶ Ahmed Refik'in ifadesiyle IV. Murad'ın ölümünden sonra ulemâ büyük bir belaya çatmıştı. Cinci Hoca'nın saray çevresinde büyük bir iltifat görmesi, dışarıdaki namuslu ve faziletli ulemânın üzüntüsüne neden olmuştu. Bu devir faziletli ulemâ için bir felaketti. Yahya Efendi gibi seçkin alimlerin bile sözü geçmiyordu. Cehaletin hüküm sürdüğü bir ortamda bilime kimsenin rağbet ettiği görülüyordu. Devletin uğradığı felaketi idrak edenler ise artık doğrudan doğruya isyanı göze almışlardı.¹²⁷

Nihayet Cinci Hoca da Mulakkâb gibi Sultan İbrahim'in hal'inde ve ölümünde ortalığı saran şiddet olaylarına yenik düşmüştür. O da Mulakkâb örneğinde olduğu gibi, Sultan İbrahim'in saltanatının son dönemlerinde ulemânın desteğinden mahrum kalmış ve saraydaki dostları sürgün ya da idam edilmiştir. Nitekim muasır müelliflerden Solakzade, Cinci Hoca'nın düşüşüne işaretler, "*Anadolu kazaskeri olan Cinci Hüseyin Efendi'nin padişahın iltifatları ile iki yıldan fazla süren ikbal yıldızı, tam bir parlaklık ve aydınlıkta iken, olgunluk nazarının isabeti ile yüksek mevkîinin binası haraba döndü. Zamanın kahri ile unutulmaya başlamasının ilk belirtileri ortaya çıktı.*"¹²⁸ demektedir. Mehmed Halife de, "*..Cinci Hoca ve Şekerpare Kadın padişah hazretlerine pek fazla sokuldular; yakınlık kazanıp onun yanında parmakla gösterilir duruma geldiler. Bunlar da padişah yanında vezirin [Hezarpare Ahmed Paşa] tarafı idiler, alemin haraplığına sebep oluyorlardı. Padişahın sayesinde büyük rüşvet yiyor, kethüdalar, hizmetliler, daire halkı kullanıyorlardı.*" demektedir ve bunların şerrinden aciz kalmış olanların birleştiklerini söylemektedir.¹²⁹

Cinci Hoca, Girit Savaşı'nın başlangıcında ordunun ve donanmanın yiyecek noksanlığından dolayı zafiyete duçar olması üzerine itibarını kaybetmiş, **bir miktar mahzun olup kevkeb-i ikbali ric'ate meyl etmişti**. O dereceye kadar ki, yaptığı bazı tevcihleri sadrazam hükümsüz kılmıştır. Na'ima buna işaretler, "*Bu aralıkta vezir-i azam galebe edip Hoca Efendi'nin rey ve himmetiyle tevcih olunan manasibi ahar kimesnelere tevcih ettirmeğe şuru etti.*"¹³⁰ demektedir. Gerçi Hanya'nın fethi onun yeniden ikbaline neden olmuştur¹³¹ fakat, bu sırada Cinci Hüseyin'in nüfuzunu sarsacak başka bir olay meydana gelmiştir. Kadınlıkları satmakta ve sık sık kadı değiştirmekte bu kadar ileri gitmiş olan bu gözü doymaz adam, tutulamayacak bir hale gelmişti. Günün birinde yine bu yüzden

¹²⁶ Hammer, V, 1473

¹²⁷ Bkz. Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 60-2

¹²⁸ Bkz. **Tarih**, II, s. 568

¹²⁹ Bkz. **Tarih-i Gılmani**, s. 26

¹³⁰ Na'ima, IV, s. 1063

¹³¹ Hammer, V, 1495, Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 141

çıkan bir gürültünün padişaha kadar aksetmesi üzerine kazaskerlikten azlolunmuş ve aynı zamanda kendisine ihsan edilmiş olan konaktan da çıkarılarak, burası Sultan İbrahim'in kızı Gevher Hatun'a tahsis olunmuştur.¹³² Na'ima ve ondan naklen Ahmet Rasim bu olayı şöyle anlatır:

"1057 senesi Cinci Hoca'ya yaramadı. Kendisi Anadolu kazaskeri olduğu için tersaneye giderek donanma mühimmatına nezaret etmekte iken Tavil Ahmet adında Ankara Kadısı olan zatin kardeşi Yunus adlı kadı karşısına çıkararak: "Kardeşimin dört bin gurusunu aldım, Ankara kadılığını verdin. Ama altı ay sonra azl edip Kederzade'ye bin altına satarak onu tayin ettin, Bu ne iştir?" diye çıkışmaya başladı. Bu dava üzerine Hoca'nın bütün cinleri başına üşüşerek "Çık bre cahil!" diye Yunus Deryadil'i koymak istedi ise de Yunus daha da sertleşti. Bunun üzerine mahzarlarla yollayıp hapsedirdi. Divan hanesinde Yunus'a yirmi otuz deynek vurdu. Ama Yunus diğer ciğeri yanık kimselerle kapı kapı gezerek Cinci Hoca'nın bu davranışlarını teşhir etti. Sultan İbrahim halk arasında dolaşan bu çeşit şayialar üzerine Hoca'yı Anadolu sadaretinden azl edip, yeni inşa edilen saraydan da çıkardı. Bir mevlid cemiyetinde de onun yerine Anadolu kazaskeri Bahai Efendi'yi oturtarak Cinci'yi istiskal ettiğini, onun kendisini üzdüğünü gösterdi."¹³³ Na'ima aynı yerde buna benzer bir olayı daha kaydetmektedir ki, bu örnekler Cinci Hoca'nın makam ve mansıpları nasıl sattığını ve bu şekilde atama ve yükselme derecelerini nasıl ihlal ettiğini açık olarak göstermektedir.

Cinci Hoca'nın güç ve nüfuzunu tamamen kıran asıl olay Sultan İbrahim'in hal' ve akabinde katlidir. Klasik dönem Osmanlı padişahlarından farklı olarak, gerekli yetenek ve tecrübeden uzak bir durumda iktidara gelen Sultan İbrahim'in saltanatı, bu sultanın hazineyi müsrifçe ziyan etmesiyle ve bir gece 280 cariyesinin boğdurulmasını emretmiş olmasıyla hatırlanmaktadır. Nitekim tahttan indirilmesi ve katledilmesinden sonra İbrahim'e pek acıyan olmamıştır.¹³⁴ 23 sene kadar kafes hayatı yaşamasından dolayı ruhi dengesini yitirmiş olan padişah, saltanatı boyunca dizginleri saray ve ordu mensuplarına terk ederek zamanının çoğunu kişisel zevklerinin tatmini ile geçirmiştir. Ruhi bir tedavi ihtiyacından dolayı Cinci Hoca ve benzeri bir takım üfürükçüler devletin başına musallat olduğu gibi gerek harem ve saray çevreleri ve gerekse devşirme vezirler padişahı devlet işlerinden ve dış politik gelişmelerden uzak tutmuşlardır. Özellikle veliaht meselesi yüzünden ona bol bol cariyeye sunularak padişahın sefahate dalması sağlan-

¹³² Solakzade, **Tarih**, II, s. 568, Uzunçarşılı, **OT**, III, s. 226, Hammer, V, s. 1502

¹³³ Ahmet Rasim, II, 134-5, Krş. Na'ima, **Ravzatü'l-Hüseyn.**, IV, s. 1095-6

¹³⁴ PALMER, Alan, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl: Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, çev. Belkis Çorakçı Dilbudak, Yeni Yüzyıl yay., İstanbul, 1995, s. 36

mış; oğlu IV. Mehmed dönemindeki Köprülüler gibi vezirler de iş başına gelmeyince devlet idaresi büsbütün çığırından çıkmıştır. Girit Seferleri her ne kadar bazı muvaffakiyetler sağlanmakla birlikte; hazinenin yetersizliği, devlet adamlarının kifayetsizliği ve bir takım strateji hataları nedeniyle akim kalmış, Venedik donanmasının Boğaz'ı abluka altında tutması da başkentte derin buhranlara yol açmıştır. Sultan İbrahim ise tüm kaynakları nefsi arzularının tatmini için seferber etmiş; memurlarının, efendilerinin ve çevresindekilerin doymak bilmeyen isteklerini yerine getirmek için zenginlerin mülklerine el koyması, paranın değerinin düşmesi, rüşvetin yaygınlaşması, aylıkların zamanında ödenememesi ve seferlerdeki muvaffakiyetsizlikler gibi amiller derin bir hoşnutsuzluğu da beraberinde getirmiştir.¹³⁵ Sonuç olarak bütün bunlar Sultan İbrahim'in sonu olacaktır. Nitekim Sultan İbrahim, yönetiminden hoşnut olmayanların ittifakı ile hal' ve sonra da katledilmiştir.¹³⁶

2. Cinci Hoca'nın Mallarının Müsadere Edilmesi Ve Katli

Sultan İbrahim'in katli, Cinci Hoca'nın da sonu anlamına gelmektedir. Olayların devam ettiği sırada sadrazam ve Rumeli Kazaskeri Mulakkâb Muslihiddin Efendi'nin öldürülmesi, kendisinin de aynı sonla karşı karşıya olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir. Hatta Mulakkâb'ın öldürüldüğü sırada olay yerinde olan Cinci Hoca, kendisini görenlerce uyarılmış ve kendisine hemen buradan uzaklaşması tavsiye edilmiştir. Ahmet Refik'e bakılırsa bu tavsiye Cinci Hoca'nın canını sıkılmış ve o, "Ya biz niçün gelmezüz? Biz bu günü Allah'tan isterdik. Alem ne şekil yıkıldı, harap oldu görmez misiz" demişse de, sonunda kaynatası Karaçelebizâde Mahmud Efendi, onu kolundan tutarak caminin arka kapısından kaçırmayı başarmıştır.¹³⁷ Bu konuda farklı bir bilgi aktaran Lamartine ise, Cinci Hoca'nın yoksul bir cami imamı ile elbise ve sarığını değiştirdiğini, tanınmadan, bahçenin arka kapısından kaçmış olduğunu söyler ve bu sırada yaşananları şöyle anlatır:

¹³⁵ Shaw, I, 276, Danişmend, III, 410-1

¹³⁶ Sultan İbrahim'in hal'i olayı için Bk Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, **Ravzatü'l Ebrar Zeyli**, s. 3 vd., Sultan İbrahim'in kendisinin hal' eden şeyhülislama "Bu yüce makama seni ben atamadım mı?" diye direnmiş, şeyhülislam da "hayır, beni Tanrı atadı!" yanıtını vermiştir. Bkz. İnalçık, **Klasik Çağ**, s. 69-70, Ancak onu yeniden tahta çıkarmak isteyenlerin sayısı artınca Kösem Sultan ve devletin ileri gelenleri, Sultan İbrahim sağ oldukça nizam-ı alem olmaz neticesine varmışlardır. Bunun üzerine Sultan İbrahim hapsedildiği saray odasında akli dengesini büsbütün yitirdiği bir zamanda şeyhülislamın fetvası ile boğdurulmuştur. Bkz. Karaçelebizade, **a.g.e.**, s. 10-12, Mehmed Halife, **Tarih-i Gılmani**, s. 26, Hammer, V, 1520, Shaw, I, 279-280, Altınay, **a.g.e.**, s. 70 vd. Fetva şöyle idi: "Menasib-ı ilmiye ve seyfiyeyi ehline virmeyp rüşvetle naehline tevcih itmekle nizam-ı aleme halel viren padişahın hal' ve izalesi caiz olur mu? El-cevap: Olur.!", Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 1040, Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 71

¹³⁷ Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 68-9, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, s. 2004, Na'ima, IV, s. 1173

"Bir zamanlar kendisine minnettar olan Şeyhülislam Bahai Efendi, dinsizlikle itham ettiği Hüseyin Efendi'yi, aslında Turhan Sultan'ın isteğini yerine getirmek için ölüme mahkum eden bir fetva yayınladı. Hüseyin Efendi yıldızlara bakarak ertesi günün kendisi için felaketli olduğunu düşündü. Atını hazırladı ve kıyıya giderek bir kayığa bindi. Henüz denize açılmıştı ki cellatlar evini sardılar. Orada bulamayınca peşine düştüler. Çanakkale'de ellerine geçirdiler ve Osmanlılarda gökbilimini Mısır ve Arabistan düzeyine çıkaran ilk bilgini boğarak, cesedini denize attılar."¹³⁸

Cinci Hoca'nın öldürülmesinde askere verilecek cülûs bahşışı için kendisinden para istenmesi, fakat onun bu isteğe olumsuz karşılık vermesi gösterilir. Nitekim Sultan Mehmed'in cülûsuna müteakip devlet erkanını zor duruma düşüren mesele, askere verilmesi gereken bahşış için para bulunamaması idi. Vezir-i azam Sofu Mehmed Paşa, Sultan İbrahim döneminde büyük bir servet edinmiş olan Cinci Hoca'ya müracaat ederek 200 kese altın istemiş fakat, kayınbabası Karaçelebizade Mahmud Efendi'ye güvenen Cinci Hoca buna yanaşmamıştır.¹³⁹ Cinci Hoca daha sonra ayarı bozulmuş, eksik ve silik paralardan vermek istemişse de iş işten geçmiştir. Cinci Hoca Çavuşbaşı Abdülfettah Ağa ve adamlarının evini basması üzerine paniğe kapılarak dama çıkmış ve beş altı metre yüksekten atlayarak komşusunun evine sığınmıştır. Ancak burada gizlendiği yerden çıkartılarak feci bir şekilde dövülmüş ve sadrazamın huzuruna getirilmiştir. Parayı yine vermeye yanaşmayınca Paşakapısı'na hapsedilmiştir. Yapılan tahkikat ile servetinin yeri öğrenilmiş ve bütün serveti müsadere edilerek sorun çözülmüştür.¹⁴⁰ Danişmend 1. 958. 400 düka altın tutarındaki cülûs bahşışinin 1. 920. 000 kadarının Cinci Hoca'nın altınlarından karşılandığını kaydetmektedir.¹⁴¹ Katip Çelebi Cinci Hoca'nın katli ve mallarının

¹³⁸ Lamartine, II, 681, "Sâbika Anadolu kadı'askeri olup Cinci Hoca unvânıyla istihâr bulan Hüseyin Efendi dahi ol gürûh içinde bulunup nezâketle küçük sarığını giyüp âdem arasından hânesine doğru gitdi.", Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 1038

¹³⁹ Na'ima, **Ravzatü'l-Hüseyn..**, IV, 2007: 1173, Baysun, a.g.m., s. 548

¹⁴⁰ Solakzade, **Tarih**, II, 583, Abdurrahman Şeref, 245, Ahmet Rasim, II, 148-9, Baysun, a.g.m., s. 548, Özcan, a.g.m., s. 542, Karaçelebizade bu hususa işaretle "Resm-i kadim olan atıyye-i cülûs-i humayun için Hazine-i Amire-i Enderun'dan dört bin seksen kise almub erbabına teslim" olduğunu belirtmekte ve biraz ileri de de "Hüseyin Cinni be-tarik-ı habs Sadr-ı a'zam sarayına da'vet olunub müddet-i ikbal ü devletinde cem'u iddihar ve mevzu'î mahzen ü anbar etdüğü kışe-ha-yı ser be-mühter dirhem ü dinar ve cevahir-i kıymetdar ve enva'-ı nefa'is-i emti'a-ı her diyar mazbut-i emanet-karan-ı der-i devlet-medar oldu" diyerek Cinci Hoca'nın servetinin müsadere edildiğini kaydetmektedir. Çağdaş müellif Cinci Hoca'nın, "enva'-ı tuhaf-u turef-ı bi-şumar ve dinar-ı sikkedardan ma'ada dest-i garetgeran ve yed-i istikamet-i emanetkaranda telef olandan fazla taraf-ı Hazine-i Amire'ye vasil olan ecnas-ı nukud bin kiseden tecavüz etdi"ğini de eklemektedir. Karaçelebizade, **Ravzatü'l Ebrar Zeyli**, s. 14-5

¹⁴¹ Bkz. **Kronoloji**, III, 414

müsaderesi hususunda şunları kaydeder:¹⁴²

“Cinci Hüseyin Efendi'den iki yüz kîse imdâd taleb olunmuş idi. Mezbûr imtinâ' idüp virmemekle ahzına âdem gönderilüp mezbûr dahi hemcivârı damından firâr iderek bir eve girüp bi'l-âhire vezîr-i a'zam tarafından bulunup Paşasarâyı'nda habs ve musâdere olundu. Her bâr ki kendüye paşa lutf ile su'âl eyledikçe mâla müte'allık ikrâr sâdır olmayup gâh tâlâka ve gâh 'atâka yemîn eylerdi. Lâkin binâ eylediği yerler yoklandıkça hazâ'ın ü defâ'ın zuhûr idüp yük yük paşa kapusuna çekilüp kul mevâcibine ve in'âma virilür idi. Cümle üç bin kadar kîse nakd olunup sâ'ir eşyâsına ta'arruz olunmadı. Ve mâh-ı mezbûrun yirmi dördünde bir çavuş ile Mihaliç cânibine nefy olunup anda Şevvâlin on yedinci günü izâle olundu.”¹⁴³

Katip Çelebi aynı yerde Cinci Hoca'nın kethüdası Hacı Nuri'nin de hapis ve yüz elli kesesinin müsadere edildiğini belirtmektedir. Evliya Çelebi de Katip Çelebi'yi doğrular, hatta Cinci Hoca'nın kendisine verdiği atı da müsadereye dahil etmek istediklerinive fakat buna aldırış etmeyerek İstanbul'daki seyahatini devam ettirdiğini söylemektedir.¹⁴⁴

Cinci Hoca'nın bu aşamada eğer kendisini padişaha hoca yaparlarsa 100 kese ve rebileceğini söylemiş olduğu da kaydedilmektedir. Fakat servetinin büyüklüğü iyi bilindiği için evinde tahkikat yapılarak 200 kese kuruştan başka denkler, bohçalar ve sandıklar dolusu altın ve mücevherat ile elliden fazla samur kürkü gözleri önünde müsadere

¹⁴² “Hükûm-i takdir ile top-savlecan-ı imtihan-ı zaman olan Hüseyin Cinni fakir bir ay kadar zaman müzal ü mühan, gamgin ü perişan Sadr-ı a'zam sarayında üftade-i dam-ı intikam-ı sipihr- na-fercam olup dest-i hurs-ı vaz ile cem' u iddihar etdüğü ecnas-ı emval-ı bi-şümar gözüne karşı Vezir Sarayına taşınub ol hal-i ibret me'ale nigah ve herbirin gördükçe itlak-ı zimam-ı nale vü ah ederek eyyam-ı mihned-encamı felaket ile akşama irişdikten sonra Mihâlîc'e nefy ü iclâ olunup anda cellâd-ı sitem-i rüzgâra nakd-ı cân nisârıyla mihnet-bend-i belâ-i du'âyândan kârbend-i rehâ kılındı; fi şehri'l—mezbur.”, Bkz. Karaçelebizade, Ravzatü'l- Ebrar Zeyli, s. 18, “Da'ire-i haddinden birun vaz'u hareket ve hilaf-ı Şer'-u kanun celb-i emval-i nasa müdahale-i umur-ı devlet iden sabıka Anadolu Kazaskeri Cinci Hüseyin Efendi Sadr-ı azam Kapusunda habs buyurulup sa'ir zı-kıymet eşya-yı kesiresinden gayrı bin kiseden mütevaciz nukudı taraf-ı miriye zabt ve kendi Mihâlîc'e nefy olunup ashab-ı hukuka müte'allık ahvali dahi şer' ile görildikten sonra ibtida-i zaman-ı hasbinden dördüncü ayda siyaseten katine sadır olan ferman-ı kazacereyan-ı padişahı kasaba-i mezburede icra kılındı ve mükaddema kendüye temlik itdirüp zu'munca vücuh-ı hayrata vakf eylediği karyelerün ve mezra'aların emr-i şerifle mülkiyet ve vakfiyyetleri ref' olunup üslub-ı sabıkları üzre ba'zısı timar ve ze'amet ve ba'zısı miri tarafından zabt olundu.”, Abdi Paşa, Vekayiname, s. 10, “..ikiyüz kîse taleb olundukda imtinâ' ve “akçem yok” deyü inkâr idicek çavuşbaşı ta'yîn olunup hânesine vardıkda Hüseyin Efendi konşusuna firâr itdi. Lâkin ahz olundukda “çekin elinizi asılacaklar ben kadı'asker değil miyim?” didikde “urun şu Türk'ün başına” deyüp şetm ü darb iderek Paşa Kapusu'na getirülür iken gören dostları “hurs ve tama'm seni bu dereceye getürdü” didiler. Kapuda habs ve işkençe olunup söyledilüp dîvârlar içinden ve nerdübânlardan üç bin ikiyüz kîse alınup İbrim'e nefy olundu.”, Bkz. Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 138

¹⁴³ Bkz. **Fezleke Tarihi**, s. 1041

¹⁴⁴ “Ba'dehu (bundan sonra) Cinci Hoca'yı katl idüp üç bin kise malı kalup, bu kadar mal ve emlâkın miriye (devlet hazinesine) zabt ettiler. Hatta hakire verdiği atı emir-i ahur tarafından sual ettiler. Hakir asla vücud vermeyip ata binip İstanbul içre reftar ederdim.”, Bk. **Seyahatname**, 170

edilmiş; kendisine ait mülklere de el konulmuştur. Bu arada kendisine Cellad Kara Ali tarafından işkence yapılarak diğer gizli serveti de ortaya çıkarılmıştır. Bütün bu paralar bundan sonra bir süre *Cinci Akçesi* adı ile tedavülde kalmıştır.¹⁴⁵

Cinci Hoca daha sonra manevi gücünden korkulduğu için Habeş Vilayeti İbrim Sancağı'na sürülmüşse de rahatsızlığı nedeniyle İstanbul'da kalmasına izin verilmiştir. Bazı kaynaklar Mısır'a sürüldüğünü, yolda sağlığı bozulduğu için Mihaylıç'ta oturmasına izin verildiğini belirtir. Hatta Hüseyin Efendi affedilerek İstanbul'a dönmek için Kırım Hanını aracı yaptıysa da bir sonuç alamamış ve az sonra da mallarının müsadere edilmesini hazmedemediğinden, servetinin onda birinin hazine yerine sadrazam ve diğerlerinin ceplerine girdiği yollu dedikoduları yayılmaya başlayınca ve 29 Ekim 1648'de¹⁴⁶ İstanbul'dan gönderilen Limni'li Hüseyin Çavuş adlı bir cellat tarafından işkence ile öldürülmüştür.¹⁴⁷ Ziya Nur Aksun, İstanbul'daki adamlarının lehinde propaganda yapması ve maktul Sultan İbrahim için Dersaadet'te sesler yükselmesi üzerine yaşamasının tehlikeli görüldüğünü ve alınan bir fetva suretiyle katledildiğini kaydetmektedir.¹⁴⁸ Mehmet Süreyya ise Recep 1058'de (Ağustos 1648) Mabeyn hocalığından ayrılıp Şevval'de (Ekim/Kasım) vefat ettiğini kaydetmektedir.¹⁴⁹

E. İlmi Kişiliği Eserleri

Hüseyin Efendi'nin hayatı ve faaliyetlerinden de anlaşıldığı gibi onun ilmi bir kişilik ortaya koyması beklenilmemelidir. Nitekim bütün Osmanlı tarihi boyunca görüleceği gibi görev ve sorumluluk alanlarını aşan ve siyasetle içli dışlı olan ulema sınıfı zamanla ilim adamlığı sıfatından uzaklaşmıştır. Cinci Hoca ise zaten yeterli bir ilmi eğitim almadığı gibi kendisini geliştirmek içinde herhangi bir çaba harcamamıştır. Onun salt büyüclük ve efsunculuğa meyletmesinden dolayı medreseden dışlandığına daha önce temas edilmişti. Sonuç olarak Cinci Hoca alim/fakih olmaktan ziyade bir siyasetçi görüntüsü vermiştir. Gerçi Lamartine ondan, "*Osmanlılarda gökbilimini Mısır ve Arabistan düzeyine çıkaran ilk bilgin*"¹⁵⁰ olarak bahsederse de onun buna dair ortaya koyduğu bir birikim

¹⁴⁵ Ahmet Rasim, II, s. 149, Aksun, II, s. 190, Özcan, a.g.m., s. 542

¹⁴⁶ 29 Teşrin-i evvel/ 11 Şevval 1058 Perşembe günü. Bkz. Danişmend, **Kronoloji**, III, s. 413

¹⁴⁷ Shaw, I, 280, Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l- Vukuat**, I-II, s. 248, Ahmet Rasim, II, s. 149, Özcan, a.g.m., s. 542, Afyoncu, **Sorularla Osmanlı Tarihi**, III, s. 172

¹⁴⁸ Aksun, II, s. 169

¹⁴⁹ Mehmed Süreyya, **Sicil-i Osmani**, III, s. 703

¹⁵⁰ Lamartine, II, 681, "*Sâbika Anadolu kadı'askeri olup Cinci Hoca unvânıyla istihâr bulan Hüseyin Efendi dahi ol gürûh içinde bulunup nezâketle küçük sarığını giyüp âdem arasından hânesine doğru gitdi.*", Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 1038

yoktur. Nitekim kendisine ait geleceğe miras bıraktığı bir eserine rastlanılmamıştır.

Cinci Hoca, anlaşıldığı üzere yeterli ilmi birikime sahip olmayıp, salt üfürükçülüğü sayesinde saraya girmiş ve padişah nazarında kazandığı nüfûza istinaden siyasal yaşamın bir parçası olmuştur. Dolayısıyla ilimden ziyade siyasetle meşgul olan bir kişinin ciddi bir eser vücuda getirmesi de beklenmemelidir. Nitekim kendisine ait herhangi bir te'lif esere rastlanmamıştır. Ancak doğum yeri olan Safranbolu'da yaptırdığı bir han ve hamam bugün de şehrin gezilecek yerlerindedir.¹⁵¹

Sonuç

Hayatı, şahsiyeti ve öldürülmesine kadar giden olaylar da göstermektedir ki Cinci Hoca, Osmanlı devletinin en karışık döneminde ön plana çıkmış bir kişiliktir. Bilindiği üzere Osmanlı devletinde ulema sınıfının katledilmesi caiz değildi¹⁵² ve böyle bir durum gerek ulema gerekse halk nezdinde büyük bir hoşnutsuzluğa neden olurdu. Zaten istisnalar dışında¹⁵³ ulema sınıfının katledildiği de görülmemektedir. Cinci Hoca'nın katlinde

¹⁵¹ Altından geçen su yolu üzerine galeri şeklinde yapılmış kemerler üzerine oturmakta olan Cinci Han, Cinci Hamamı ve han ile hamam arasındaki elli dükkandan müteşekkildir. Tamamen insan gücüne dayalı yapılan han, Osmanlı mimarisinin en gelişmiş örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Mimarının kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, dönemin baş mimarlarından Koca Mimar Kasım Ağa tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Bu konuda yapılmış bir yüksek lisans çalışması vardır. Bu çalışmada Cinci Hoca'ya Bolu ve çevresinde ve bilhassa Safranbolu'da yerler verildiği kaydedilmektedir. Bkz. TUNCAL, Sayim, **Cinci Han'ı Örneğinde Safranbolu'daki XVII. Yüzyıl Vakıf Sisteminin İncelenmesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak, s. 29 vd.

¹⁵² OLİVİER, **Türkiye Seyehatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye Ve İstanbul**, çev. Oğuz Gökmen, Akyıldız Matbaası, Ankara, 1977 s. 127, Zilfi, a.g.e., s. 55, Nitekim Hazerfen Hüseyin Efendi, "Ve bi'l- cümle ulemaya bu Deolet-i Aliyye'de olan ikram, bir deolet-i İslamiye'de olmamıştır. Kendi kesbleri olan zilletten gayri, devlet canibinden amme için tertib olunan siyaset ve ukubat haofinden emin ve ırz u malları dest-i ta'addi-i a'avamdan masun ve mahfuzdur." diyerek ulema sınıfının ayrıcalıklı konumuna işaret etmiştir. **Telhisü'l- Beyan Fi Kavanin-i Ali Osman**, haz. Sevim İlgürel, TTK yay., Ankara, 1998, s. 197, Thevenot da, "kanunlarının, bir müftinin öldürülmesine müsaade etmediğini kabul ederler.", demektedir. Bkz. **1655-1656' da Türkiye**, çev. Nuray Yıldız, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, s. 132

¹⁵³ Osmanlı Devleti'nde ilk ulema katli I. Mehmed zamanında vukua gelmiştir. Şeyh Bedreddin Simavi isyan suçlamasıyla ve fetva alınmak suretiyle katledilmiştir. Aşıkpaşaoğlu, **Tarih**, Atsız Neşri, Kültür Bakanlığı Devlet Kitapları, Ankara, 1970, s. 98-9, Bunun dışında Sultan II. Murad isyan eden amcası Mustafa'nın Biga suyundan geçmesini kolaylaştıran Biga kadısını astırmıştır. Aşıkpaşaoğlu, **Tarih**, s. 105, Sultan I. Selim de, Safeviler üzerine düzenlenen seferde ortaya çıkan yeniçeri ayaklanmalarının teşvikçilerinden biri olarak gördüğü Kazasker Cafer Çelebi'yi idam ettirmiştir. Hammer, II, 567, Mustafa Nuri Paşa, **Netayic'ül- Vukuat**, I-II, 83, Sultan IV. Murad da bilhassa seferleri sırasında meslek farkı gözetmeksizin pek çok idam cezası vermiş ve uğradığı şehirlerde bir hayli kadının idamına da onay vermiştir. Yolların bozukluğu ve halkın şikayeti üzerine İznik kadısı padişahın gazabına uğrayan ilk kadıdır. Bunun dışında İzmir Kadısı Tevfikizade ve Konya Kadısı Şehla Mehmed Efendi de idam edilmiştir. Yine Revan Seferi sırasında ordu Boldavin menziline gelindiğinde Karaağaç kadısı şikayetler üzerine katledilmiştir. Kayseri Kadısı Bursevi Gökdereli-zade ise orduya zahireyi fazlasıyla pahalı satması için çarşı ve pazarı kapat-

ise fazla bir tepki oluşmadığı görülecektir. Çünkü tam anlamıyla bir ulema mensubu olarak görülme, daha çok sihir ve üfleme gibi batıl işlerle ünlenmiş olan Cinci Hoca, saray nezdinde kazandığı nüfuzdan istifade ile devlet işlerine müdahale etmiş ve pek çok suiistimal ile karşısında büyük bir cephe yaratmıştı. Gerek yaşadığı dönemin şartları gerekse kendisini kısa bir sürede sarayın en nüfuzlu kişisi haline getiren şartlar bir arada değerlendirildiğinde, Osmanlı devletinin (özelde ilmiye sınıfının) içine düştüğü durum bütün açıklığıyla görülecektir.

Kaynakça

- ABDURRAHMAN ABDİ PAŞA, **Vekayinâme**, Haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yay., İstanbul, 2008
- ABDURRAHMAN ŞEREF EFENDİ, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Haz. Musa Duman, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2005
- AFYONCU, Erhan, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, III, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004
- AHMET RASİM, **Osmanlı Tarihi**, Haz. Metin Hasırcı, Emre Yay., İstanbul, 2002
- AKDAĞ, Mustafa, (1949) "Medreseli İsyanları", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, 1-4, ss. 361-387
- AKSUN, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi**, II, Ötüken Yay., İstanbul, 1994
- ALTINAY, Ahmet Refik, **Osmanlı'da Hoca Nüfuzu**, Toplumsal Dönüşüm Yay., Çev. Güven Akçağ, 2. Baskı, İstanbul, 1997
- ALTINSU, Abdülkadir, **Osmanlı Şeyhülislâmları**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972
- ANDREASYAN, Hrand D., "Balatlı Georg'a Göre Edirne Vak'ası", **İÜFTD**, C. XI/15, İstanbul, 1960, Ss. 47-64
- AŞIKPAŞAOĞLU, **Tarih**, Atsız Neşri, Kültür Bakanlığı Devlet Kitapları, Ankara, 1970
- BAYSUN, M. Cavid, "Mehmet IV", **İslam Ansiklopedisi**, C. VII, MEB Yay., İstanbul, 1987, Ss. 547-557
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, III, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât**, Aydın Yay., Ankara, 2003

ması nedeniyle katil edilmiştir. Hammer, V, 1407, Solakzade, **Tarih**, II, 536-7, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 850-1, Na'ima, **Ravzatü'l- Hüseyin**. III, 802-4, Bunun dışında Şam Kadısı Mantki Efendi'nin de padişahın emriyle katledildiği söylenir. Bkz. Na'ima, **a.g.e.**, III, 823, Krş. Şemdanizade, **Mür'it- Tevarih**, s. 124, Sultan Murad döneminde Ahizade Hüseyin Efendi, IV. Mehmed döneminde Hocazade Mes'ud Efendi ve II. Mustafa/III. Ahmed döneminde de Feyzullah Efendi olmak üzere Osmanlı devletinde üç adet şeyhülislam da siyaseten katledilmiştir. Bu hususta Bkz. KATGI, İsmail, **Osmanlı Devleti'nde Katledilmiş (Maktul) Şeyhülislamlar**, GAZÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2011

- DUMAN, Cengiz, "Kur'an'da Cin Kavramı", [Http://Wwww.İslamhukukusayfasi.com](http://www.İslamhukukusayfasi.com), Ocak-2010
- ERK, Hasan Basri, **Meşhur Türk Hukukçuları**, B.Y.Y., T.Y.
- FREELY, John, **Osmanlı Sarayı: Bir Hanedanlığın Öyküsü**, Çev. Ayşegül Çetin, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999
- EVLİYA ÇELEBİ, **Seyahatnâme**, Haz. Nijat Özön, Kabalıcı Yay., İstanbul, 2005
- HAMMER, J. Von, **Devlet-İ Osmaniye Tarihi**, II, IV-V, Haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 2010
- HAZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, **Telhisü'l- Beyan Fi Kavanin-İ Ali Osman**, (Haz.) Sevim İlgürel, TTK Yay., Ankara, 1998
- İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005
- JORGA, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C. IV, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009
- KARAÇELEBİZEDE, Abdülaziz Efendi, **Ravzatü'l Ebrar Zeyli**, Haz. Nevzat Kaya, TTK Yay., Ankara, 2003
- KARAGÖZ, Mehmet (2002) "Osmanlı Fikir Hayatında Kadızadeliler", **Türkler**, XXI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, Ss. 141-153
- KATGI, İsmail, **Osmanlı Devleti'nde Öldürülen Şeyhülislamlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2011
- KATİP ÇELEBİ, **Fezleke Tarihi Tahlil Ve Metin**, I-III, Haz. Zeynep Aycibin, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007
- KOÇİ BEY, (1997) **Risale**, Haz. Musa Şimşekçakan, Yeni Zamanlar Yay., İstanbul
- KÖPRÜLÜ, Orhan Fuad, "Feyzullah Edendi", **İA**, C.IV, MEB Yay., İstanbul, 1993, Ss. 593-600
- LAMARTİNE, Alphonse De, **Osmanlı Tarihi**, II, Sabah Yay., T.Y.
- MEHMET HALİFE, **Tarih-İ Gilmani**, Haz. Kamil Su, Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, İstanbul, 1976
- MEHMET SÜREYYA, **Sicil-İ Osmani**, C. II-IV, (Haz.) Nuri Akbayar, TVYY-Kültür Bakanlığı Ortak Yayını, İstanbul, 1996
- MUMCU, Ahmet, **Osmanlı Devleti'nde Siyâseten Katl**, Phoenix Yay., 3. Baskı, Ankara, 2007
- MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayic Ül- Vukuat**, C.I-II, Haz. Neşet Çağatay, TTK Yay., 3. Baskı, Ankara, 1992
- NA'İMA, Mustafa, **Tarih-İ Na'ima (Ravzatü'l- Hüseyin Fi- Hulasati Ahbari'l- Hafikayn)**, I-IV, Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara, 2007
- NİZAMÜ'L- MÜLK Emir Ali Hasan (1990) **Siyaset-Name**, Haz. Mehmet A. Köymen, Kültür Bakanlığı Yay., 2. Baskı, İstanbul
- OKUMUŞ, Ejder, **Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkisi**, Lotus Yay., Ankara, 2005

- OKUMUŞ, Mesud, "Erzurum'lu Şeyhülislam Feyzullah Efendi Ve Osmanlı İlim Hayatı'ndaki Yeri", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Düşüncesi Tarihinde Erzurum Sempozyumu**, Erzurum, 2006, Ss.
- OLİVIER, **Türkiye Seyehatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye Ve İstanbul**, Çev. Oğuz Gökmen, Akyıldız Matbaası, Ankara, 1977
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Cinci Hoca", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 18, TDV Yay., İstanbul, 1998, Ss. 541-3
- PEÇEVİ, İbrahim Efendi, **Tarih**, II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992
- Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, Haz. Mustafa Cezar Vdl., Baha Matbaası, İstanbul, 1960
- RİCAUT, **Türklerin Siyasi Düsturları**, Çev. M. Reşat Uzmen, Milliyet Yay., İstanbul, 1996
- SHAW, Stanford J., **Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye**, C.I., E Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1982
- SOKU, Ziya Şakir **Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca**, İstanbul, 1944
- SOLAKZADE Mehmed Hemdemi , **Tarih**, II, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989
- ŞEMDANİZADE, Fındıklılı Süleyman Efendi, **Şem'danizade Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mir'üt- Tevarih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil Ve Tenkidi Metni**, Haz. Mustafa Öksüz, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009
- ŞENTOP, Mustafa, **Osmanlı Yargı Sistemi Ve Kazaskerlik**, Klasik Yay., İstanbul, 2005
- TAN, M. Turhan, **Osmanlı Rasputini Cinci Hoca**, Oğlak Yay., İstanbul, 2002
- THEVENOT, Jean, **1655-1656' Da Türkiye**, Çev. Nuray Yıldız, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978
- TUNCAL, Sayim, **Cinci Han'ı Örneğinde Safranbolu'daki XVII. Yüzyıl Vakıf Sisteminin İncelenmesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak
- TURAN, Osman, (1993) **Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yay., 4. Baskı, İstanbul
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, III-V, TTK Yay., Ankara, T.Y.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, TTK Yay., Ankara, 1988
- ZİLFİ, Madeline C., **Dindarlık Siyaseti-Osmanlı Uleması (Klasik Dönem Sonrası)**, Çev. Mehmet F. Özçınar, Birleşik Yay., Ankara, 2008